

Дмитро ПАВЛІВ

УЛЬВІВЕЦЬКІ КЕЛИХИ

Пам'ятки ульвівецького типу кінця доби бронзи Південно-Західної Волині виділяються своїм оригінальним керамічним комплексом [Павлів, 1992, с. 34–36]. Однією із найхарактерніших, але рідкісних керамічних форм цього комплексу є так звані кубки ульвівецького типу. Ульвівецькі кубки, а правильніше, на нашу думку, їх називати старовинним словом “келихи” [Словник староукраїнської мови, 1977, с. 473; Словник української мови, 1973, с. 139], – це невеликі, делікатні, вишуканої оригінальної форми посудинки, які були знайдені здебільш на могильниках.

Вперше такі келихи виявлено під час розкопок могильника кінця доби бронзи у надбужанському селі Ульвівок (тепер Сокальського р-ну Львівської обл.) – знаменитої пам'ятки, яка стала епонімною для цілої археологічної групи (пам'ятки ульвівецького типу) Західної Волині (рис. 1, 1). У 1913 р. Й. Никорович, у 1923 р. Б. Януш та у 1930 р. Т. Сулімірський дослідили на цьому могильнику загалом 40 інгумаційних поховань, два поховання черепа та два кремаційні поховання, які супроводжувались глиняним посудом та бронзовими прикрасами [Janusz, 1924–25, s. 352; Sulimirski, 1931, s. 110–112; Павлів, 2006, с. 154–157]. Серед кераміки, виявленої в похованнях, особливо вирізнялись незвичайної форми келихи. Власне такі келихи, аналогів яким на той час ще не було відомо, стали визначальною формою керамічного комплексу не лише могильника в Ульвівку, але й інших пам'яток ульвівецької групи.

З ульвівецького могильника походять чотири такі келихи. Перший з них виявлено Б. Янушем 1923 р. в похованні XII. Келих залягав поруч лівої тазової кістки скелета дорослої людини. Келих має висоту 8,5 см, діаметр вінець 7 см, дна – 5 см. Висока порожнєтїла ніжка розширюється догори, переходячи в плічка, які сильно виступають назовні, утворюючи підтрикутної форми “ребро”. Стінки верхньої частини келиха увігнуті і переходять до легко розхилених потоншених вінець. Під вінцями прикріплене невелике стрічкоподібне вушко. Верхня площа плічок прикрашена навскісними, паралельними заглибленими лініями. Поверхня келиха заглажена, сіро-чорного кольору. Тісто відмучене, з невеликою домішкою піску та шамоту, який виступає на поверхню у вигляді коричневих цяток (рис. 2, 1). Келих зберігається у фондах Державного археологічного музею у Варшаві [Janusz, 1924–1925; Sulimirski, 1931, s. 109–110, tab. XXVIII, 7; Węgrzynowicz, 2001, s. 51, рис. 43e; Павлів, 2006, с. 156, рис. 2, 1].

Ще три келихи знайдено під час розкопок Т. Сулімірського в 1930 р. Один із них залягав в ногах дитячого поховання № 8 разом із бронзовим наніжним браслетом і ще однією знищеною посудинкою [Sulimirski, 1931, s. 111–112, tab. XXVIII, 1, 2]. Висота келиха становить 9,4 см, діаметр вінець – 8,5 см, діаметр дна – 5,5 см. Ніжка досить висока, з “перехватом”, плічка, які виразно виступають назовні, прикрашені навскісними заглибленими смугами. Невелике стрічкоподібне вушко прикріплене до краю рівно зрізаних вінець, зовнішня поверхня вушка увігнута. Поверхня келиха сіро-коричневого кольору, заглажена. В тісті є невелика домішка піску (рис. 2, 3). Зберігається у фондах ЛІМ.

Третя посудинка виявлена в дитячому похованні № 10, де зберігся лише спорохнявілий череп, над яким залягав невеликий келих [Sulimirski, 1931, s. 112, tab. XXVIII, 4]. Не виключено, що це було окреме поховання черепа. Висота келиха та діаметр вінець однакові – 7 см, діаметр денця – 3,5 см. Поверхня сіро-коричневого кольору, заглажена, тісто без домішок (рис. 2, 2). Зберігається у фондах ЛІМ.

Найбільшим з усіх, виявлених на ульвівецькому могильнику келихів, є четвертий. На жаль, невідомо ані номера поховання, ані умов його виявлення. Припускаємо, що він міг знаходитись не в похованні, а залягати окремо в межах могильника. Збереглася лише верхня

частина келиха. Діаметр вінець і діаметр виступаючих у формі гострого реберця плічок становить 11 см. Як і в інших келихах, верхня площина плічок прикрашена навскісними заглибленими смугами. Невелике стрічкоподібне вушко прикріплене верхнім краєм до вінця, але не піднімається над ним. Поверхня чорного кольору, підшліфлена, тісто з домішками дрібнозернистого піску (рис. 2, 5). Зберігається у фондах ЛІМ.

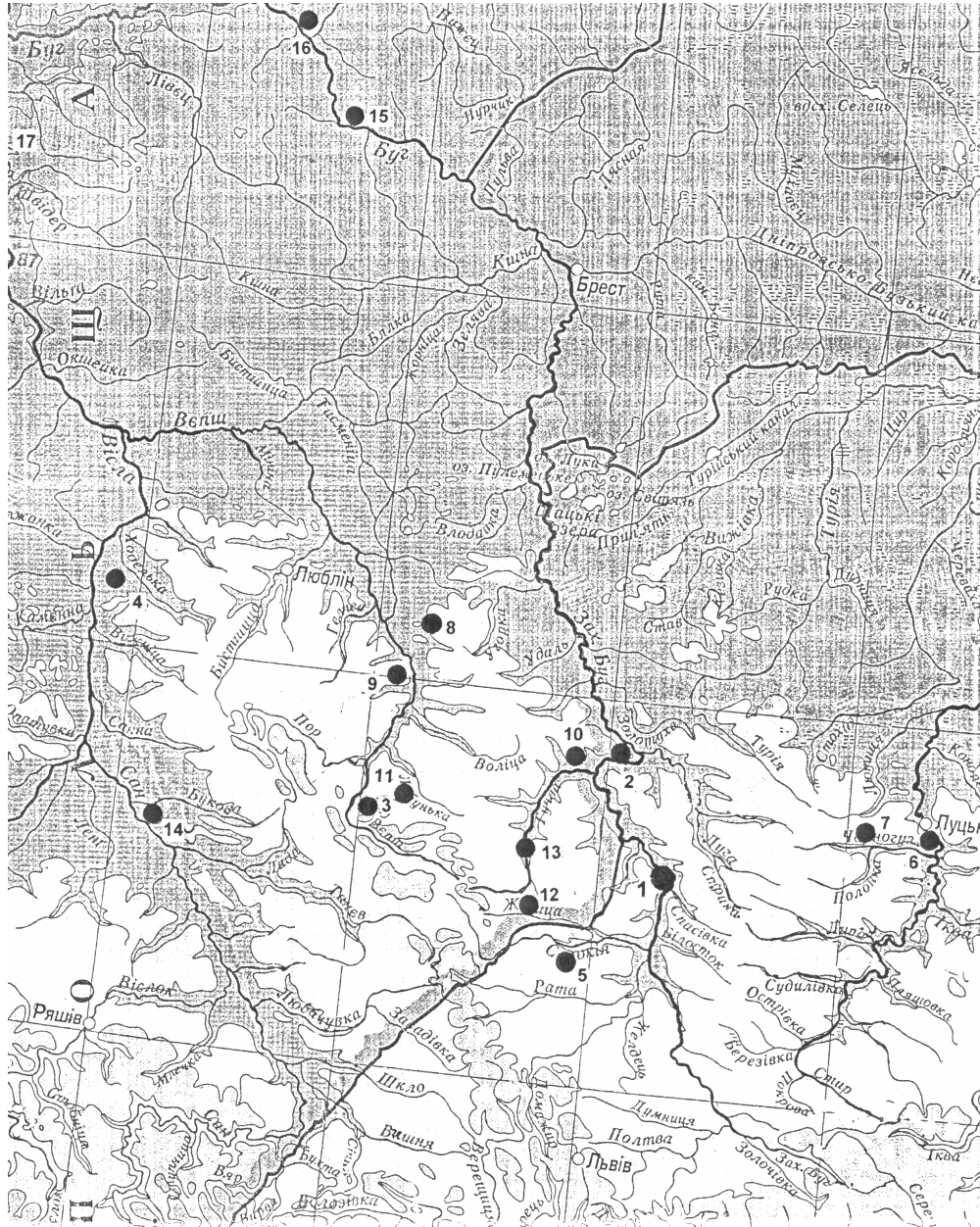

Рис. 1. Поширення келихів ульвівського типу в міжріччі Вісли, Бугу та Стиру. 1 – Ульвівок; 2 – Стрижів; 3 – Топорниця; 4 – Тщинець; 5 – Тяглів; 6 – Рованці; 7 – Городок; 8 – Сідлище; 9 – Стежиця; 10 – Тептюків; 11 – Вепрець; 12 – Тарношин; 13 – Переспа; 14 – Пишніца; 15 – Дорогичин; 16 – Кам'янка-Надбужна; 17 – Варшава-Таргувек

Fig. 1. Spreading of goblets of Ulvivok type in the area between Vistula, Bug and Styr Rivers. 1 – Ulvivok; 2 – Stryzhiv; 3 – Topornytsia; 4 – Tschinets'; 5 – Tiagliv; 6 – Rovantsi; 7 – Gorodok; 8 – Sidlyshe; 9 – Stezhytsia; 10 – Teptiukiv; 11 – Veprats'; 12 – Tarnoshyn; 13 – Perespa; 14 – Pyshnitsa; 15 – Dorogychyn; 16 – Kamiamka-Buz'ka; 17 – Warsaw-Targuvek

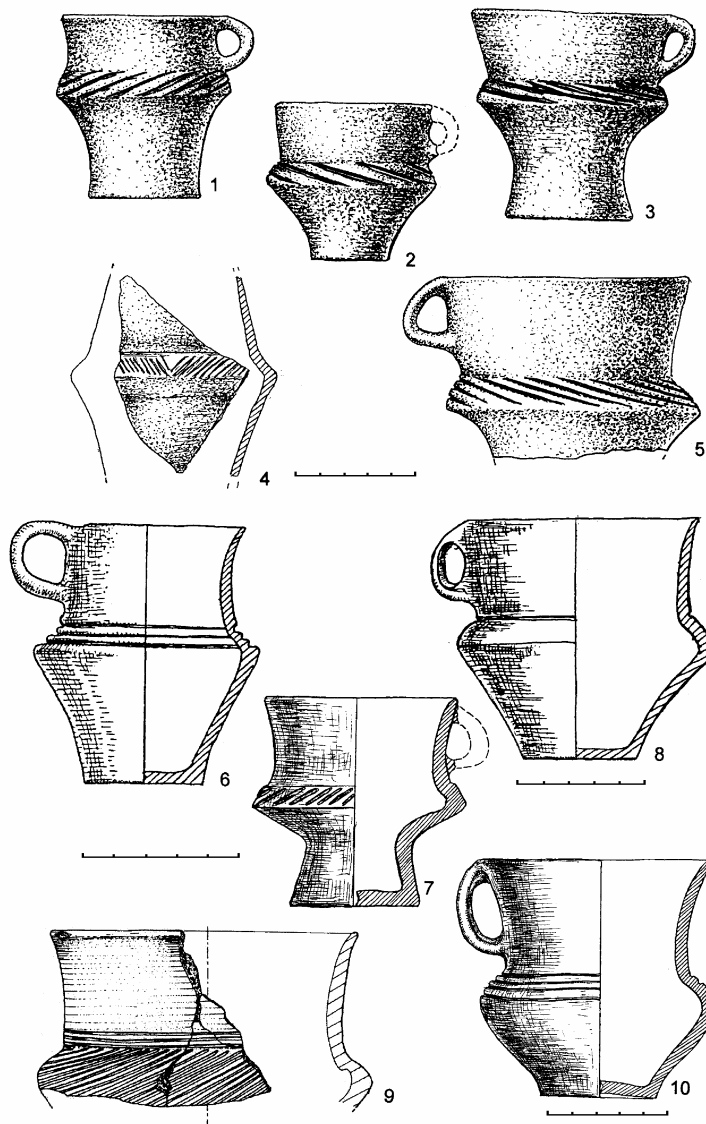

Рис. 2. Келихи, виявлені на пам'ятках ульвівецької групи Західної Волині. 1–5 – Ульвівок; 6 – Городок; 7, 8 – Рованці; 9 – з невідомої місцевості у Верхньому Надбужжі (за: Sulimirski, 1931; Павлів, 1993, 2006; Козак, Павлів, 1999; Węgrzynowicz, 2001)

Fig. 2. Goblets, discovered on the sites of Ulvivok group in Western Volhyn. 1–5 – Ulvivok; 6 – Horodok; 7, 8 – Rovantsi; 9 – from unknown territory in Upper Bug region (by: Sulimirski, 1931; Павлів, 1993, 2006; Козак, Павлів, 1999; Węgrzynowicz, 2001)

У 1983 р. в Ульвівку в ур. Зацерковне (поблизу ймовірного розташування могильника) проведено невеликі розкопки. У відкритій під час досліджень наземній споруді неподалік невеликого вогнища (об'єкта 2) виявлено фрагмент посудинки – одного із варіантів ульвівецьких келихів [Павлів, 2006, с. 161, 163, рис. 7, 3]. Тулуб келиха має біконічну форму, діаметр максимального розхилу гостро профільованих плічок 9,5 см. Поверхня чорного кольору, легко лощена. На верхній площині плічок нанесено орнамент у вигляді груп навскісних насічок. Келих дуже делікатний (товщина стінок 3–4 мм) і добре випалений, тісто без домішок (рис. 2, 4).

Згодом келихи, аналогічні ульвівецьким, стали траплятися і на інших пам'ятках пізньобронзової доби в міжріччі Стиру, Бугу, Вепра та Вісли. Так, келихи ульвівецького типу

виявлено під час розкопок у 1935 та 1957 роках могильника в Топорниці (Люблінське воєводство, Польща) у верхів'ях р. Вепр (рис. 1, 3). Могильник нараховував 230 урнових та ямкових кремаційних поховань. Загалом на могильнику знайдено сім келихів, які входили до складу шести урнових поховань. Розташування та спосіб залягання посудин у похованнях не встановлено. Два поховання визначені, як дитячі, в одному з них (поховання 32) було два келихи. За формою келихи з Топорниці дещо відрізняються між собою. Висота їх коливається від 6 до 13 см, діаметр вінець – від 5 до 12 см. Ніжка або звужена (рис. 7, 1, 4), або розширена доверху (рис. 7, 2, 3, 6). Плічка у формі реберця виступають назовні і прикрашені навскісними заглибленими насічками. Верхня частина келиха звужена (рис. 7, 1), рівна (рис. 7, 3) або ж розширена доверху (рис. 7, 2, 4, 6). Край вінець легко розхилений. Вушка невеликі, стрічкоподібні. Посудинки тонкостінні, поверхня коричневого кольору з відтінками, добре заглажена або залощена, в тісті невеликі домішки піску. На жаль, неопубліковане зображення одного келиха з дитячого поховання 32. Відомо лише, що він має заглажену поверхню і що його висота, діаметр вінець і плічок однакового розміру – 9 см. Інакшим є маленький, висотою 6,5 см, келих із дитячого поховання № 8, де він знаходився разом із іншою керамікою, в тому числі із “калатальцем” (рис. 7, 5) [Głosik, 1958, s. 160–162, 165–166, 194–195, tab. XLVI–1, XLVII–9, XLVIII–4, XLIX–2, 14; Misiewicz, 1985, s. 9, 11, 20, tab. II–4, V–2]. До келихів наближаються формою деякі кухлики, наприклад, мініатюрна старанно заглажена посудинка з поховання 19 [Głosik, 1958, s. 161, tab. XLVII–9].

Вісім келихів ульвівецького типу знайдено в Стрижові над Бугом (Люблінське воєводство, Польща). У 1923 та 1936 роках тут випадково натрапили на рештки зруйнованого інгумаційного могильника пізньобронзової доби із бронзовими речами та фрагментами посуду [Drewko, 1925, s. 354; Dąbrowski, 1962, s. 7].

В одному із поховань (пам'ятка Стрижів II) виявлено випростаний, орієнтований головою на південний схід кістяк із зігнутими в ліктях і складеними на лівій частині грудей руками. Між черепом і лівою плечовою кісткою скелета стояв келих. Череп нахилений лицевою частиною до келиха. Зап'ястя і пальці рук теж піднесені до келиха (рис. 3, 1).

Келих добре зберігся, висота його 13,2 см, діаметр плічок 13,8 см. Поверхня чорного кольору, залощена. Верхня площа виступаючих плічок прикрашена п'ятьма горизонтальними, паралельними заглибленими лініями (рис. 3, 2) [Kietlińska, 1937, s. 8–9].

Із пам'ятки Стрижів II відомо ще два келихи. Умови залягання одного з них невідомі. Його висота 6,5 см, діаметр вінець 6 см, діаметр плічок 6,5 см. Поверхня коричневого кольору, заглажена, в тісті домішки піску. Верхня площа плічок орнаментована групами із протилежних навскісних заглиблених рисок (рис. 3, 6) [Głosik, 1957, s. 152, рис. 1; Dąbrowski, 1968, s. 17, tab. VIII, 12]. Другий келих виявлено поблизу інгумаційного поховання № 2. Висота посудинки і діаметр вінець, як і в попередніх келихах, майже співпадають: 13,5 см і 14 см. Поверхня чорнолощена, на плічках неглибокі навскісні насічки (рис. 3, 3) [Dąbrowski, 1968, s. 17, tab. VIII, 3].

На пам'ятці Стрижів I фрагменти від п'яти невеликих підлощених келихів знайдено в культурному шарі. Один із них привертає увагу своєю орнаментациєю. На верхній частині плічок цього келиха нанесено ряд ямочок, і нижче – горизонтальну лінію. Під нею групи із коротких вертикальних рисок по сім у кожній групі, а внизу ще одна горизонтальна лінія (рис. 3, 5) [Dąbrowski, 1962, s. 13, 20, tab. IV, 3].

Серія ульвівецьких келихів походить із Тщінця (Люблінське воєводство, Польща), розташованого в сточищі Вісли, в міжріччі Сяну і Вепра (рис. 1, 4). На пам'ятці III в об'єктах, які визначені як “ями”, знайдено 2 цілі та фрагменти восьми інших келихів. Келихи одного типу, мають невеликі, навіть мініатюрні розміри. Більшість посудинок прикрашені горизонтальними та навскісними заглибленими лініями на верхній частині плічок і нижній частині ніжок (рис. 4, 1, 3, 4, 8, 9). Найбагатше орнаментованим є один із мініатюрних келихів, який, окрім горизонтальних ліній та ряду ямок на плічках і ніжці, має прикрашене вертикальними та горизонтальними рисками вушко (рис. 4, 5). Частина келихів

неорнаментовані (рис. 4, 2, 6) [Gardawski, 1954, s. 389–390, рис. 6, 7, tab. XLI, b, c, d, XLII, a, b, c, d, g].

Три келихи виявлено під час досліджень кремаційного могильника ульвівецької групи у місцевості Вепрець (Люблінське воєводство, Польща), що у верхів'ях р. Вепр, неподалік могильника в Топорниці (рис. 1, 11). Один із келихів, з поховання № 102, можна віднести до “класичного” ульвівецького типу (рис. 7, 7). У келиха з поховання № 103 діаметр вінець і плічок є більшим, аніж його висота, відсутнє вушко (рис. 7, 8). Третій келих іншого, перехідного до дзбанків виду (рис. 7, 9) [Dziedziak, 2001, s. 222, 229, 241, рис. 9, e; 12, i, j.].

Ще декілька келихів знайдено останнім часом на східному прикордонні Польщі на пам'ятках кінця доби бронзи у сточищі р. Гучви (допливи Бугу). З Тарношина, що над р. Річицею (рис. 1, 12) походять два цікаві келихи двох різних типів. Вони знаходилися разом із іншою, так само обрядовою керамікою на “сакралізованому терені” поселення [Kłosińska, 2005, s. 170, рис. 5, e, f]. Один із келихів має високу ніжку, високо підняті орнаментовані навскісними насічками плічка і короткі, широко розхилені вінця (рис. 7, 10). Другий келих менший, із сильно виступаючими плічками, високою шийкою і дуже слабо розхиленими вінцями (рис. 7, 11).

Неподалік від Тарношина на кремаційному могильнику лужицької культури в Переспі (рис. 1, 13) на площі поміж похованнями виявлено фрагменти ульвівецьких келихів, які виконували роль ритуального посуду [Kłosińska, 2005, s. 164–165].

Уламки тонкостінних чорнолощених келихів, орнаментованих навскісними насічками на плічках і ніжці біля денця, виявлено в культурному шарі поселення в Тептюкові (пам'ятка 6) в пониззі р. Гучви (рис. 1, 10)*.

“Класичний” ульвівецький келих знайдено в Стежиці над р. Вепром (рис. 1, 9). Висота, діаметр вінець і діаметр максимального розхилу плічок тонкостінного келиха співпадають і становлять 12 см. Верхня частина плічок суцільно прикрашена навскісними канелюрами (рис. 7, 12). Келих походить, ймовірно, зі зруйнованого могильника [Banach, 1995, s. 60, tab. VII, 1; Kłosińska, 2006, s. 82, рис. 13, 4].

Келих своєрідної форми виявлено в похованні № 8 могильника в Сідлищі (рис. 1, 8) поблизу Холма (Люблінське воєводство, Польща). Він має майже біконічну форму, на короткій ніжці. Верхня площина плічок прикрашена рядом ямок і групами навскісних, протилежних насічок (рис. 7, 13) [Dąbrowski, 1972, tab. XXVI, 10; 1982, s. 267, рис. 3, 2].

На західній межі поширення власне ульвівецьких келихів, окрім Тшінця, відомо ще одну пам'ятку – кремаційний могильник тарнобжезької лужицької культури в Пишниці (Підкарпатське воєводство, Польща) над Сяном (рис. 1, 14), де виявлено частину невеликої дуже цікавої посудинки, близької до ульвівецьких келихів. Келих тонкостінний, з біконічними бочками, на виразній ніжці. Вінця не збереглися. Верхня і нижня площина плічок прикрашена горизонтальними і вертикальними заглибленими лініями. П'ять горизонтальних, паралельних заглиблених смуг нанесено на ніжку келиха. Поверхня коричневого кольору, заглажена, в тісті домішка товченого каменю (рис. 9, 11). Келих входив до складу поховання 97 і прилягав з південної сторони до урни з рештками кремації жінки віком 30–35 років. Поруч залягала урна поховання 100 з тілоспаленням чоловіка віком 35–40 років. Дослідники припускають, що описаний келих може бути однією із найраніших, або й найранішою керамічною формою могильника в Пишниці, і датують його кінцем IV – початком V періоду доби бронзи (кінець X – поч. IX ст. до н. е.) [Czopek, 2001, s. 22–23, 141, tab. XIX, 1].

Західніше Пишниці, неподалік Тарнобжега, на кремаційному могильнику лужицької культури IV періоду доби бронзи в Махові (пам'ятка 20) у похованні 56 знайдено посудинку, форма якої, як вважають дослідники, походить від келихів ульвівецького типу (рис. 10, 9) [Krauss, 1977, s. 15, рис. 2, 5; Moskwa, 1976, s. 233]. У відомих нам матеріалах тарнобжезької

* Висловлюю подяку п. Я. Недзведзю за можливість ознайомитись із матеріалами з Тептюкова, які знаходяться у фондах Грубешівського музею.

лужицької культури це, поки-що, єдині знахідки келихів, більш чи менш споріднених із ульвівецьким типом.

Східніше українсько-польського кордону, на теренах Малого Полісся та Волинської височини, ульвівецькі келихи, окрім Ульвівка, виявлені під час розкопок трьох могильників ульвівецької групи в Тяглові, Рованцях і Городку.

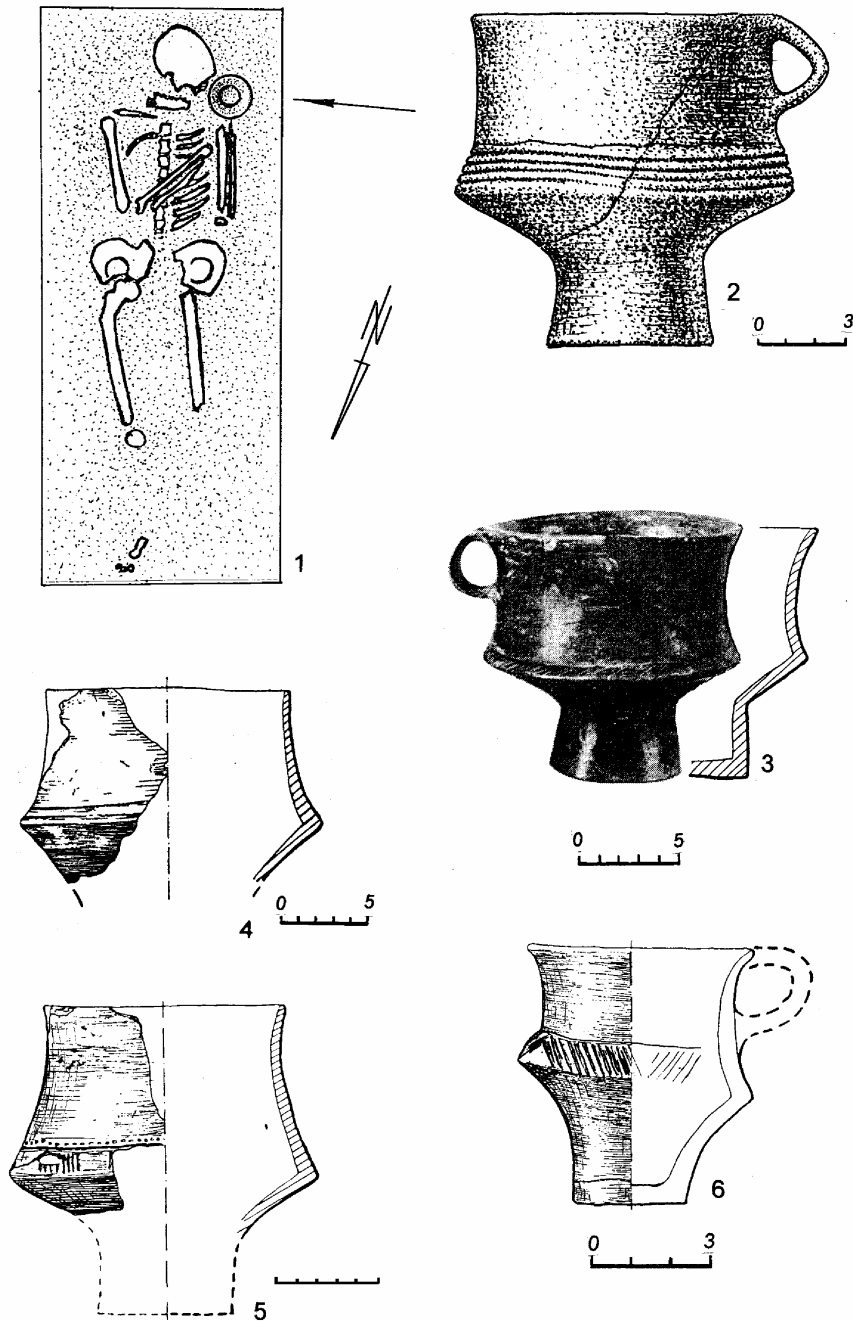

Рис. 3. Келихи ульвівецького типу із Стрижова. 1, 2 – Стрижів II, поховання; 3, 6 – Стрижів II, без локалізації; 4, 5 – Стрижів I, з культурного шару (за: Kietlińska, 1937; Dąbrowski, 1962)

Fig. 3. Goblets of Ulvivok type from Stryzhiv. 1, 2 – Stryzhiv II, burial; 3, 6 – Stryzhiv II, without location; 4, 5 – Stryzhiv I, from cultural layer (by: Kietlińska, 1937; Dąbrowski, 1962)

Могильник у с. Тягів (Львівська обл., Сокальський р-н) розташований на правому березі р. Солокії, лівої притоки Бугу (рис. 1, 5). Тут досліджено 42 кремаційні поховання кількох різновидів, п'ять окремих захоронень черепів, рештки трьох інгумаційних поховань, скупчення кераміки та вогнища між похованнями. Пам'ятка датується VIII–VII ст. до н. е. [Павлів, 1993, с. 35–56; 2004, с. 41–51]. На Тягівському могильнику виявлено сім ульвівецьких келихів “класичного” підтипу. П'ять із них входили до складу тілопальних ямкових поховань, один був в окремому скупченні кераміки, ще один залягав окремо між похованнями.

В похованні 13 келих стояв зі східного боку решток кремації. Посудинка має “класичні” пропорції: висота, діаметр вінець і максимального розхилу плічок майже однакові – 8,5–8,6 см. Верхня площина гостро виступаючих плічок прикрашена навскісними жолобками. Поверхня залощена, темнокоричневого кольору (рис. 5, 3).

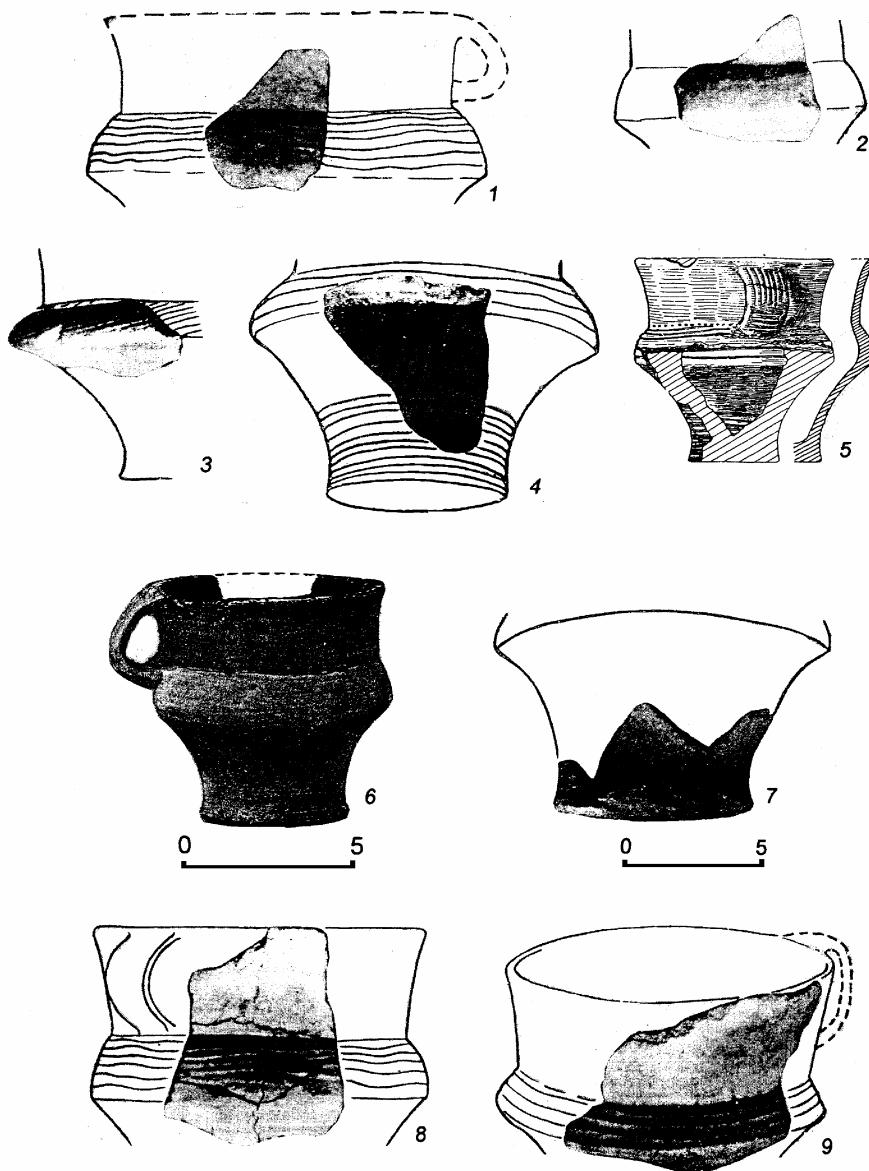

Рис. 4. Тщинець, пам'ятка 3. Келихи ульвівецького типу з об'єктів (за: Gardawski, 1954)

Fig. 4. Tshcynec, site 3. Goblets of Ulvivok type from the objects (by: Gardawski, 1954)

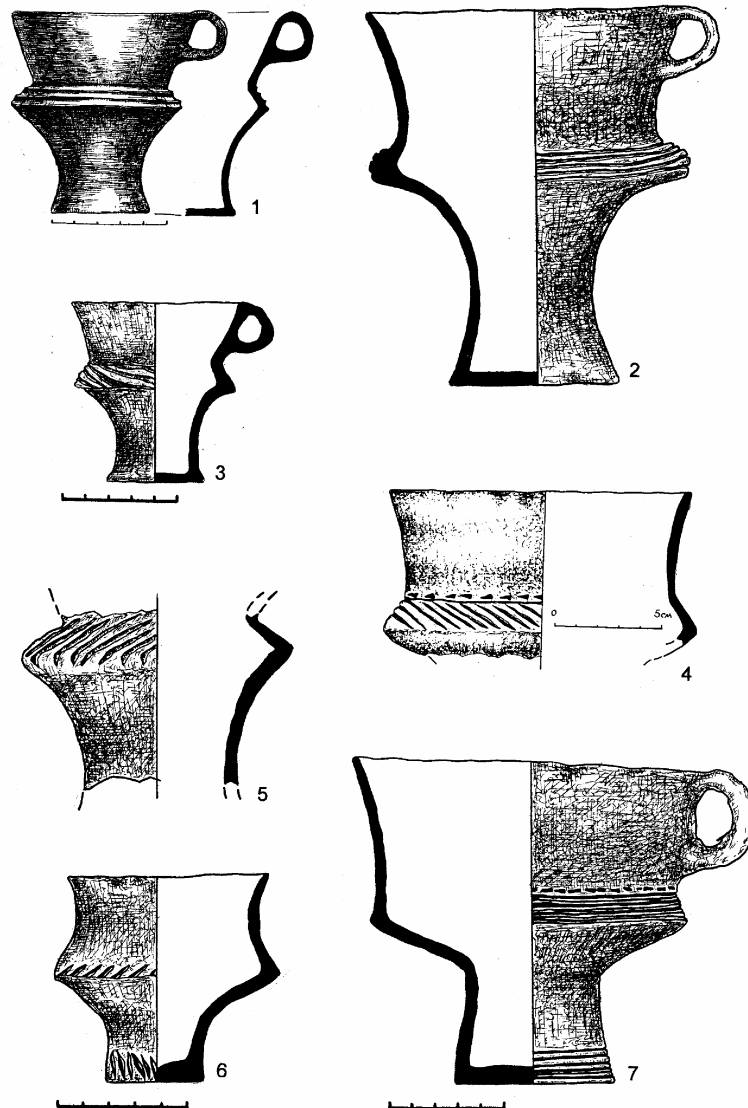

Рис. 5. Келихи, виявлені на могильнику в Тяглові. 1 – скупчення 1; 2 – знаходився окремо догори дном; 3 – поховання 13; 4, 7 – поховання 42; 5 – поховання 17; 6 – поховання 15 (за: Павлів, 1993, 2006)

Fig. 5. Goblets, discovered in burial complex in Tiagliv. 1 – concentration 1; 2 – found separately up bottom; 3 – burial 13; 4, 7 – burial 42; 5 – burial 17; 6 – burial 15 (by: Павлів, 1993, 2006)

В похованні 15 келих стояв з північно-західного боку скупчення перепалених кісток, впритул до горщика із мініатюрною посудинкою всередині (рис. 6). Висота, діаметр вінець і розхилу плічок однакові – 8,6 см. Це єдиний зразок тяглівських келихів, який не має вушка. На верхній площині плічок і на ніжці при дні нанесено ряд коротких заглиблених навскісних насічок (рис. 5, 6). В похованні 17 фрагменти келиха знаходились серед іншого посуду між двома скупченнями перепалених кісток [Павлів, 1993, с. 40–41, рис. 16,4]. Келих мав різко виступаючі плічка, орнаментовані глибокими навскісними жолобками. Зовнішня поверхня лощена, світлокоричневого кольору, внутрішня поверхня шорстка (рис. 5, 5).

В похованні 42 поруч решток кремації, зі східного боку, знаходились уламки двох досить великих келихів [Павлів, 1993, с. 41]. Один із келихів реставровано. Його висота, діаметр

вінець і плічок однакові – 15 см. Орнамент на верхній площині плічок складається із ряду заглиблень у вигляді пунктиру і шести горизонтальних паралельних заглиблених ліній. Так само шість горизонтальних ліній нанесено на придонну частину ніжки. Поверхня лощена, коричневого кольору (рис. 5, 7). Від другого келиха збереглася лише верхня частина. Діаметр вінець і діаметр плічок однакові і становлять 14,5 см. Стінки келиха тонкі, край вінець потовщений. Верня площа плічок прикрашена рядом навскісних жолобків, над якими прокреслено горизонтальну лінію і нанесено ряд заглиблень підтрикутної форми. Поверхня залощена, світлокоричневого кольору (рис. 5, 4).

На тяглівському могильнику між похованнями виявлено окремі скупчення кераміки. В одному з них – в скупченні № 1 – виявлено горщик із калатальцем всередині, кухлик, а також келих, який стояв догори дном і накривав собою ще одне калатальце. Цей келих має вишукану форму, він тонкостінний, охайно зроблений. Висота його становить 8,5 см, діаметр вінець 7,8 см. Верхня площа виступаючих плічок прикрашена трьома горизонтальними заглибленими смугами. Поверхня келиха чорнолощена (рис. 5, 1).

Найбільший із келихів тяглівського могильника знайдено поза похованнями і скупченнями кераміки, у північно-східній околиці могильника. Він стояв догори дном. Особливістю його форми є висока ніжка і виступаючі рель'єфні плічка. Висота келиха 15 см, діаметр вінець 12,8 см, діаметр плічок 13 см. На плічках нанесено п'ять горизонтальних заглиблених смуг. Поверхня лощена сірокоричневого кольору (рис. 5, 2).

Могильник у Рованцях (Волинська обл. Луцький р-н) розташований на межі Волинської височини і Полісся, на високому лівому березі р. Стир, правої притоки р. Прип'яті (рис. 1, 6). Некрополь належить до типу ґрунтових із біритуальним поховальним обрядом. Тут досліджено 80 інгумаційних випростаних, орієнтованих головою на південь поховань, дев'ять ямкових та урнових кремаційних поховань та 16 окремих захоронень черепів [Павлів, 1993, с. 11–35]. Могильник згідно радіовуглецевого датування відноситься до другої пол. IX–VIII ст. до н. е., і є, поки-що, найсхідніше розташованою пам'яткою ульвівської групи.

З Рованцівського могильника походять п'ять келихів кількох підтипів. У тілопокладному похованні I виявлено келих “класичного” підтипу. Він стояв поруч правого коліна похованого [Павлів, 1993, с. 14]. Висота і діаметр плічок посудинки однакові – 6,7 см, діаметр вінець дещо менший. На верхній площині плічок нанесено дві горизонтальні заглиблені лінії, а між ними ряд навскісних заглиблених жолобків. Тісто без домішок, кераміка добре випалена, поверхня чорнолощена (рис. 2, 7).

До одного із підтипів ульвівських келихів, який можна назвати “рованцівським”, відносимо посудинки із високою шийкою, розхиленими потоншеними вінцями і сильно виступаючими плічками. Проте, на відміну від більшості “класичних” келихів, у рованцівського підтипу плічка неорнаментовані і мають більш згладжені профілі. Інакшою виглядає і нижня частина келиха, що не виокремлюється у струнку виразну ніжку з “перехватом”, а, легко звужуючись, сходить до денця. Під вінцями рованцівських келихів прикріплено невеличкі стрічкоподібні вушка. Посуд тонкостінний, охайно зроблений, тісто однорідне, кераміка дуже добре випалена (що є характерною ознакою всього керамічного комплексу могильника в Рованцях). Поверхня келихів чорнолощена.

Один із таких келихів (рис. 2, 8), що разом із мисочкою складали скупчення 2, залягав між тілопальним похованням 3 та похованням черепа 6 [Павлів, 1993, с. 30, рис. 8, 12]. Інший подібний келих виявлено в похованні черепа 4, де він стояв за 0,1 м на захід від роздавлених краніальних кісток [Павлів, 1993, с. 27–28, рис. 9, 12, фото 12]. Третій подібний келих знайдено у похованні дитячого черепа 12 [Павлів, 1993, с. 29, рис. 10, 14, фото 13]. П'ятий з келихів цього підтипу виявлено в інгумаційному похованні 54, де він стояв поруч лівого коліна похованого [Павлів, 1993, с. 24, рис. 7, 5].

Три невеликі келихи з поховань черепа 6 та 12 [Павлів, 1993, с. 28, рис. 10, 4, с. 29, рис. 10, 9, 11], які відрізняються формою і орнаментацією, зараховуємо до іншого, відмінного від ульвівського, типу.

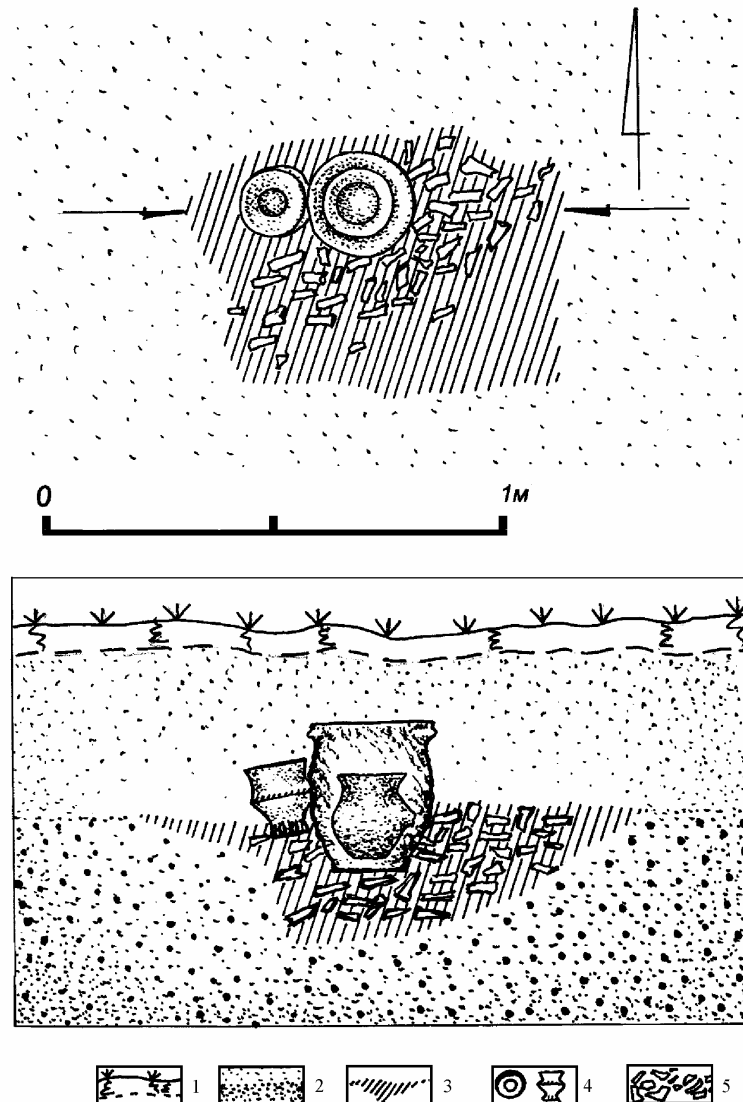

Рис. 6. Тяглів. Залягання келиха в похованні 15. 1 – дерновий шар; 2 – супіщаний ґрунт; 3 – супіщаний ґрунт із попелом і вугіллям; 4 – посуд у похованні; 5 – рештки кремації (за: Павлів, 1993)

Fig. 6. Tiagliv. Situation of goblet in burial 15. 1 – modern soil; 2 – sandy soil; 3 – sandy soil with ash and pieces of coal; 4 – ceramic ware from the burial; 5 – remains of cremation (by: Павлів, 1993)

Цікавою керамічною формою є невеликий дзбанок, знайдений в Романцях, в інгумаційному похованні III поблизу черепа [Павлів, 1993, с. 15]. Дзбанок тонкостінний, добре випалений, тісто однорідне, поверхня чорнолощена. Верхня площа плічок прикрашена чотирма горизонтальними паралельно тисненими смугами. Висота, діаметр вінець і плічок однакові – 10 см. Від ульвівецьких келихів він відрізняється дещо вищою шийкою і більшим розхилом вінець, округлішими плічками, коротшою нижньою частиною, увігнутим досередини денцем (рис. 2, 10). Такі дзбанки можуть бути похідною, розвиненою формою ульвівецьких келихів рованцівського підтипу.

Могильник в Городку (Волинська обл., Луцький р-н) розташований на лівому березі р. Черногузки, притоки р. Стир, за 17 км на захід від могильника в Рованцях (рис. 1, 7).

Належить до типу ґрунтових із біритуальним поховальним обрядом та кількома різновидами поховань, які датуються, ймовірно, другою пол. IX ст. до н. е. Керамічний комплекс з Городка загалом подібний до кераміки рованцівського могильника, але з деякими особливостями у формах та орнаментатії посуду [Козак, Павлів, 1999].

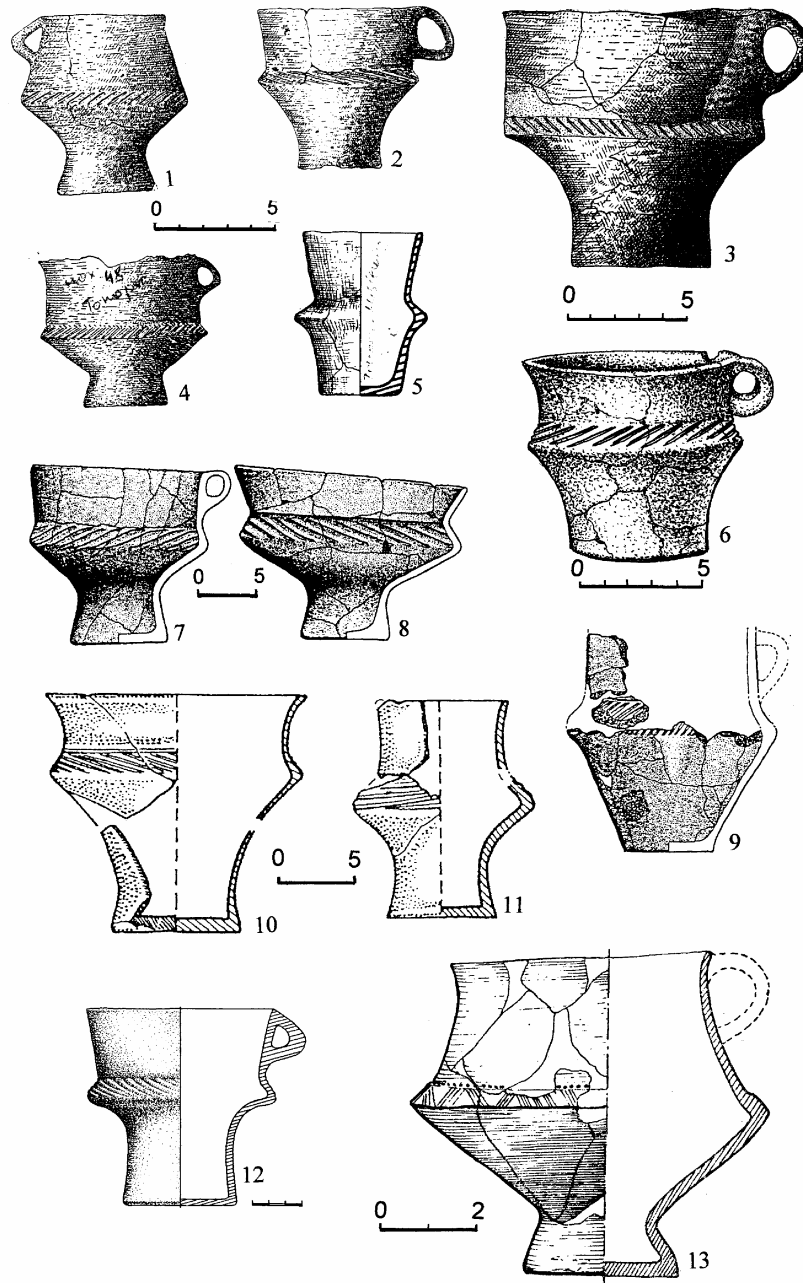

Рис. 7. Келихи з пам'яток лужицької культури (ульвівецької групи?) міжріччя Бугу та Вепра у Південно-Східній Польщі. 1–6 – Топорниця; 7–9 – Вепрець; 10–11 – Тарношин; 12 – Стежиця; 13 – Сідлище (за: Głosik, 1958; Misiewicz, 1985; Dziedziak, 2001; Kłosińska, 2005; Banach, 1991; Dąbrowski, 1968)

Fig. 7. Goblets from the sites of Luzatian culture (Ulvivok group?) from the region between rivers Bug and Vepr in South-Eastern Poland. 1–6 – Topornytsia; 7–9 – Veprets'; 10–11 – Tarnoshyn; 12 – Stezhysia; 13 – Sidlysche (by: Głosik, 1958; Misiewicz, 1985; Dziedziak, 2001; Kłosińska, 2005; Banach, 1991; Dąbrowski, 1968)

У тілопокладному парному (?) дитячому похованні 2, серед групи кераміки, що нараховувала 11 посудинок і знаходилась в ногах поховань, виявлено ульвівецький келих. Він лежав поверх двох горщиків, миски та кухля, які стояли догори дном [Козак, Павлів, 1999, с. 72, рис. 3]. Келих має невисоку шийку, розхилені потоншені вінця, сильно випуклі плічка і широку ніжку, яка від плічок плавно звужується до дна. Верхня площина плічок прикрашена трьома горизонтальними заглибленими смугами. Келих тонкостінний, тісто однорідне, кераміка добре випалена, поверхня чорнолощена (рис. 2, 6).

Другий чорнолощений келих рованцівського підтипу знайдено біля черепа дитячого поховання 5 [Козак, Павлів, 1999, с. 73, рис. 7, 1–6]. До рованцівського підтипу можна зарахувати і чорнолощений келих із поховання 8, де він, разом із іншим посудом, стояв догори дном навколо окремого захоронення черепа [Козак, Павлів, 1999, с. 74, рис. 10, 1]. В цьому ж похованні знайдено мініатюрний чорнолощений келих, прикрашений на плічках шістьма горизонтальними лініями [Козак, Павлів, 1999, рис. 10, 4].

З теренів Західної Волині відомі ще дві знахідки. Із нелокалізованої пам'ятки з-над "горішнього Бугу" походить верхня частина досить великого, орнаментованого, залощеного келиха, який зберігається у фондах Державного археологічного музею у Варшаві (рис. 2, 9). Уламки кераміки, знайдені разом із келихом, належать невеликим діжкоподібної або S-подібної форми рустованим горщикам із проколами під вінцями, наліпними валиками та нігтевими затисками. Такий посуд характерний для волинських пам'яток ульвівецької та лежницької груп заходу Волині [Węgrzynowicz, 2001, s. 59–60, гус. 51].

Також, на нашу думку, келиху ульвівецького типу належить фрагмент плічок тонкостінної посудинки із характерним орнаментом із навскісних насічок на верхній площині. Цей фрагмент, а також зібрані разом із ним, як підйомний матеріал, уламки рустованої із нігтевими затисками кераміки, знайдено поблизу с. Шарпанці (Сокальський р-н, Львівська обл.) [Івановський, 1999, рис. 5, 5].

Закінчуючи огляд келихів ульвівецького типу, що походять із території їх основного поширення, слід згадати знахідки із трьох пам'яток східномазовецько-підляської групи лужицької культури, розташованих північніше, в пониззі Бугу. На поселенні в Кам'янці Надбужній (Мазовецьке воєводство, Польща, рис. 1, 16) виявлено уламки п'ятьох келихів. Один із них, чорнолощений, прикрашений на плічках і ніжці заглибленим орнаментом (рис. 8, 3), Т. Венгжинович справедливо зараховує до ульвівецького типу [Węgrzynowicz, 1959, s. 14, tab. I, 1].

Уламки трьох інших келихів (рис. 8, 4–6, 8), характерною особливістю яких є більший діаметр вінця і плічок, аніж їх висота, Т. Венгжинович відносить до дзбанків, відзначаючи їх велику близькість до келихів ульвівецького типу [Węgrzynowicz, 1959, s. 14, tab. I, 2, 4, 8].

Фрагменти трьох посудин-келихів знайдено поблизу тілопальних поховань могильника лужицької культури в Кам'янці Надбужній, де вони виконували функцію культового посуду [Węgrzynowicz, 1968, s. 239, гус. 12a, 22c, 33b]. Формою вони нагадують келихи рованцівського підтипу, але мають менш розхилені вінця, більш циліндричну шийку, не так сильно опуклі плічка і більші вушка (рис. 8, 1, 2). Т. Венгжинович вважає, що ці форми є похідними від ульвівецького типу [Węgrzynowicz, 1968, s. 245].

Подібним є і келих із Дорогичина на Бузі (рис. 1, 15), який Я. Глосік також відносить до похідних від ульвівецького типу форм (рис. 8, 7) [Głosik, 1957, s. 709, obr. 296, 6].

Т. Венгжинович зараховує ці келихи (змінивши таку їх традиційну назву у польській літературі як "puchar" на "kubek typu ulwowieckiego") до видозміни А, зауваживши, що такі форми виступають виключно на надбужанських пам'ятках [Węgrzynowicz, 1973, s. 38–39, гус. 14 a, b].

Згідно А. Гардавського, кілька уламків келихів ульвівецького типу з орнаментованими мотивами, аналогічними, як у келихів із Тіщинця, знайдено в культурному шарі поселення лужицької культури в передмісті Варшави – Таргувку (рис. 1, 17) [Gardawski, 1954, s. 391]. На цю знахідку покликаються й інші дослідники [Głosik, 1957, s. 706], хоча нам не вдалося знайти

в літературі ані її докладнішого опису, ані зображення. Т. Венґжинович зазначає, що в матеріалах із Таргівка ульвівецьких келихів не виявлено [Węgrzynowicz, 1962, s. 109].

В межах основної території поширення ульвівецької групи загалом виявлено більше 45 ульвівецьких келихів. Їх можна об'єднати в один – **ульвівецький тип келихів**, який поділяється на кілька підтипів.

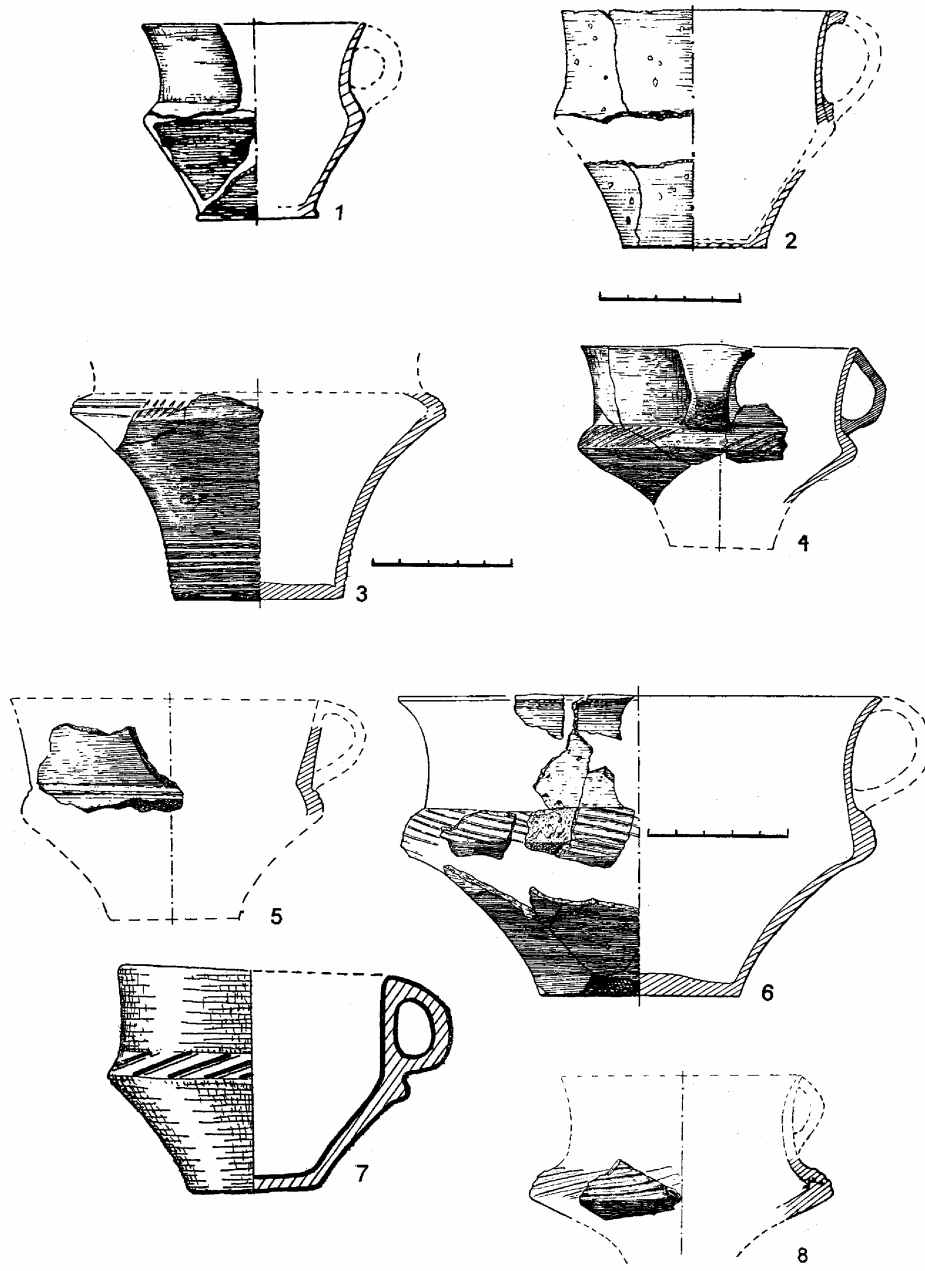

Рис. 8. Келихи з пам'яток мазовецько-підляської групи лужицької культури Середнього Надбужжя. 1,2 – Кам'янка-Надбужна, могильник; 3 – 6, 8 – Кам'янка-Надбужна, пам'ятка 2; 7 – Дорогичин (за: Węgrzynowicz, 1959, Głosik, 1957)

Fig. 8. Goblets from the sites of Masovian-Podlachian group of Luzatian culture of middle part of Upper Bug basin region. 1, 2 – Kamianka-Nadbuzhna, burial complex; 3–6, 8 – Kamianka-Nadbuzhna, settlement; 7 – Dorogychyn (by: Węgrzynowicz, 1959, Głosik, 1957)

I підтип (“класичний”). Для посуду цього підтипу характерні такі риси: сильно виступаючі гостро профільовані плічка, верхня площина яких легко опукла; шийка і вінця розхилені назовні; нижче плічок тіло келиха різко звужується, переходячи у виразну, більш чи менш прогнуту посередині ніжку; невеличке вушко, що відходить від верхнього краю вінець; верхня площина плічок і низ ніжки прикрашені заглибленими горизонтальними і навскісними смугами і жолобками; стінки посуду тонкі, тісто однорідне або з невеликими домішками піску чи крихт шамоту; поверхня залощена коричневого або чорного кольору; висота келиха, діаметр плічок і вінець однакові. Можлива певна варіативність, що виявляється у незначних змінах форми шийки та ніжки, а також орнаментатії. До I (“класичного”) підтипу зараховуємо келихи з Ульвівка (рис. 2, 1, 2, 3, 5), Рованців (рис. 2, 7), Стрижова (рис. 3, 2–6), Тшінця (рис. 4, 1–9), Тяглова (рис. 5, 1–7), Топорниці (рис. 7, 1–4, 6), Вепреця (рис. 7, 7,8), Тарношина (рис. 7, 10, 11), Стежиці (рис. 7, 12), Кам’янки Надбужної (рис. 8, 3), з невідомої місцевості у верхів’ях Бугу (рис. 2, 9) та, можливо, з Пишніці (рис. 9, 11).

II підтип (“рованцівський”). Для келихів цього підтипу характерні більш згладжені профілі плічок. Нижче плічок стінки келиха не утворюють виразну ніжку, а, плавно звужуючись, сходять донизу, ледь розширюючись у придонній частині. Орнаментатія відсутня. Посуд тонкостінний, тісто однорідне, поверхня залощена. До II підтипу зараховуємо келихи з Рованців (рис. 2, 8) [Павлів, 1993, рис. 9, 12; 10, 14; 7, 5], Городка [Козак, Павлів, 1999, рис. 7, 1; 10, 1], Кам’янки Надбужної (рис. 8, 1, 2).

III підтип. До нього можна зарахувати келихи з Кам’янки Надбужної та Дорогичина. Вони вирізняються більшим, аніж їх висота, діаметром вінець і плічок, більшим розміром вушок, орнаментованими плічками (рис. 8, 4, 5, 7).

IV підтип – келихи-кубки з невисокою циліндричною або легко розхиленою шийкою. Стінки нижче плічок, рівномірно звужуючись, сходять до досить широкого денця. Плічка орнаментовані. Висота келиха більша, аніж діаметр вінець і плічок (рис. 7, 9). Таку форму дослідники вважають перехідною від келихів до кубків [Dziedziak, 2001, s. 229, рис. 9, e].

Датування ульвівських келихів пов’язане із хронологією пам’яток, де вони були виявлені, в першу чергу – пам’яток ульвівського типу. Т. Сулімирський, датуючи могильник в Ульвівку добою пізньої бронзи, зазначав, що келихи з “карбованими плічками” є аналогічні формам келихів середньопольської групи лужицької культури з кінця III – початку IV періодів доби бронзи [Sulimirski, 1936, s. 161].

Досліджені пізніше могильники в Стрижові, Топорниці, Дорогичині, пам’ятка в Тшінцю датувалися дослідниками III – початком V періодів доби бронзи [Kietlińska, 1937, s. 10; Gardawski, 1952, s. 393; Głosik, 1957, ob. 296]. Я. Домбровський поділив “ульвівський” матеріал на три фази. I-ша фаза відповідає кінцю III і першій половині IV періодів доби бронзи (за схемою Монтеліуса-Костшевського); II-га фаза – пізньому IV і V періодам доби бронзи; III-тя фаза охоплює період HC і можливо HD. Гостропрофільовані келихи ульвівського типу він вважав характерними для I-ї та II-ї фаз, тобто для IV періоду доби бронзи [Dąbrowski, 1972, s. 45; 1982, s. 263, 267]. Ранніми типологічними формами, які могли з’явитися наприкінці III і на початку IV періодів доби бронзи, Я. Домбровський вважає келихи з Кам’янки (рис. 8, 4, 6) [Gardawski, 1954, s. 391; Dąbrowski, 1972, s. 45]. Матеріали з Ульвівка, Топорниці (пох. 15) та Сідлищ (рис. 7, 3, 13) зараховуються до типологічно пізньої відміни, яка характеризується більш плавним обрисом плічок і менш виділеною ніжкою, відносяться до IV періоду епохи бронзи [Gedl, 1964, s. 34; Dąbrowski, 1972, s. 45]*.

Т. Венгжинович датує “кубки відміни А” (тобто келихи ульвівського типу) кінцем IV – початком V періодів доби бронзи, ставлячи під сумнів існування їх у III періоді [Węgrzynowicz, 1973, s. 59, рис. 19].

У новіших дослідженнях ульвівська група Західної Волині трактується як типова для часу HA – HB₂ (кінець III–IV період доби бронзи) [Czorek, 1997, s. 221]. Келих, близький до ульвівського типу, з могильника тарнобжеської лужицької культури в Пишніці датується

* На нашу думку, келих із поховання 8 в Сідлищах не відповідає цим формам.

кінцем IV – початком V періоду доби бронзи (кінець X – початок IX ст. до н. е.) [Czopek, 2001, s. 141]. Е. Клосіньска появу ульвівецьких келихів на території південно-східної Люблінщини відносить до так званої “лужицької” фази 1b, яка припадає на пізній НА₂ і початки НВ₁ [Kłosińska, 2005, s. 164].

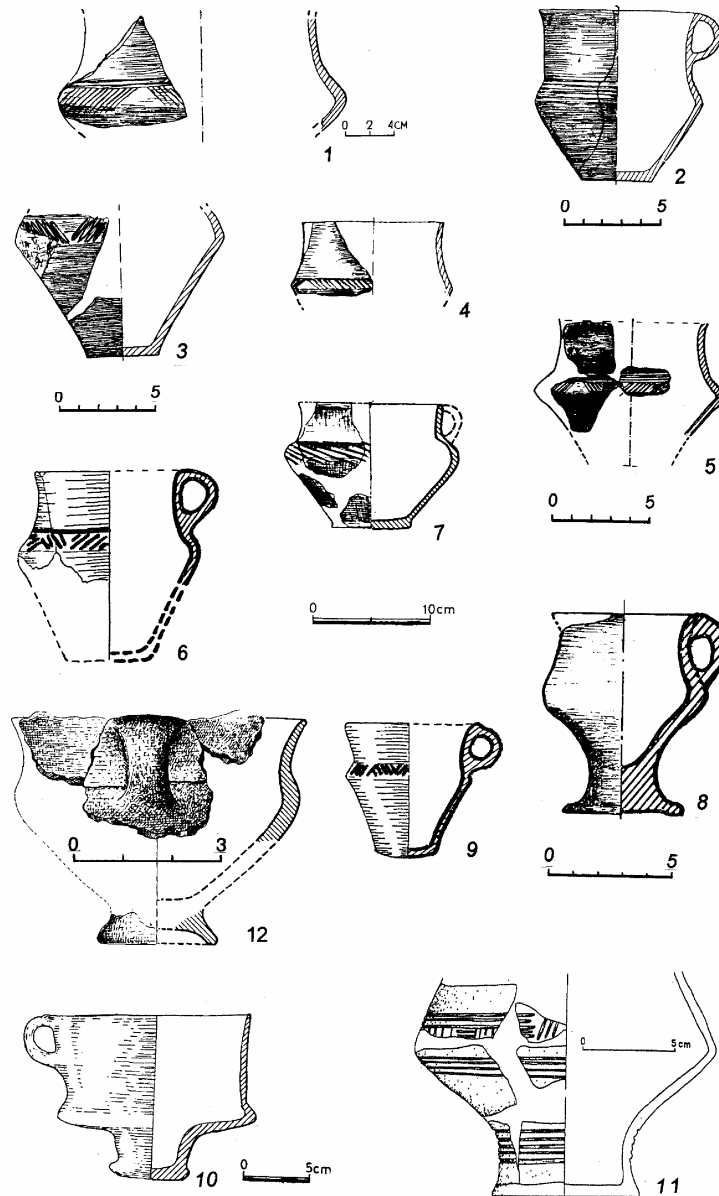

Рис. 9. Келихи і дзбанки з пам'яток лужицької культури. Північно-мазовецька група : 1–4 – Мішевско-Стшалковске, 6, 7, 12 – Зеньбок, 8 – Краєво-Вельке; середньопольська група: 5 – Швароцін, 9 – Бакув-Дольни; східно-великопольська група: 10 – Радом-Восьнікі; тарнобжезька лужицька культура: 11 – Пишніца (за: Miśkiewicz, 1964; Uzarowiczowa, 1962; Janowski, 1958; Dąbrowski, 1958; Głosik, 1957; Prahistoria, 1979; Czopek, 2001)
Fig. 9. Goblets and pots from the sites of Luzatian culture. North-Masovian group. 1–4 – Mishevsko-Stshalkovske, 6, 7, 12 – Zen'bok, 8 – Kraevo-Vel'ke; Middle-Polish group: 5 – Shvarotsin, 9 – Bakuv-Dol'ny; eastern Wel'kopol'ska group: 10 – Radom-Vos'nyky; Tarnobrzeg Luzatian culture: 11 – Pyshnytsia (by: Miśkiewicz, 1964; Uzarowiczowa, 1962; Janowski, 1958; Dąbrowski, 1958; Głosik, 1957; Prahistoria, 1979; Czopek, 2001)

З двох пам'яток ульвівецької групи, розташованих на заході України, де виявлено келихи, отримано чотири радіовуглецеві дати. Так, тілопокладні поховання 38 і 36 Рованцівського могильника датуються, згідно результатів визначення Київської радіовуглецевої лабораторії, початком VIII – першою половиною VII ст. до н. е. ($Ki - 9815:795 \pm 38 \text{ cal BC} / - \text{AD}$; $Ki - 9815:657 \pm 116 \text{ cal BC} / - \text{AD}$). Тілопальні поховання 1 і 2 з Тяглова датуються серединою VII ст. до н. е. ($Ki - 9817:665 \pm 119 \text{ cal BC} / - \text{AD}$; $Ki - 9818:635 \pm 122 \text{ cal BC} / - \text{AD}$). Зазначимо, що ці дати порівняно із датуванням археологічним є, на нашу думку, дещо запізними. Ймовірність хибного “омолодження” радіовуглецевих дат, отриманих із решток кремації підтверджують спеціальні дослідження [Chochorowski, 2007, s. 105–107].

Посудинки, подібні до ульвівецьких келихів, зустрічаються також в керамічних комплексах інших груп лужицької культури, розташованих у Центральній і Західній Польщі.

Значну кількість “кубків” виявлено під час дослідження тілопального могильника північно-мазовецької групи мазовецької лужицької культури в Ожумеху (рис. 17, 33). Кубки знаходились, як приставлена кераміка, в похованнях, а також між похованнями і становили 31,5 % від усього керамічного матеріалу. Вони поділені на сім типів, з яких тип III визначено як кубки “ульвівецького” типу. Всього на могильнику їх виявлено три. Це невеликі, висотою 10–12 см, тонкостінні посудинки із лощеною поверхнею, прикрашені на виступаючих плічках навскісними жолобками і горизонтальними тисненими лініями (рис. 10, 6–8) [Purowski, 2003, s. 62, гус. 29, 7; s. 69, гус. 31, 3, s. 71–72, гус. 33, 3; s. 113, гус. 57]. Могильник в Ожумеху дослідник датує кінцем III, IV і початком V періоду доби бронзи, а існування кубків ульвівецького типу визначає пізнім періодом доби бронзи [Purowski, 2003, s. 115, 135]. Характерна риса кубків з Ожумеху – плавний профіль ніжки – зближує їх із виділеними нами III і IV підтипом ульвівецьких келихів.

Інший, IV тип келихів з Ожумеха, для яких характерні гострий залом плічок, лійкоподібна шийка, плавний профіль нижньої частини, орнамент на плічках і вушках, є також близькими до ульвівецьких келихів [Purowski, 2003, s. 113, гус. 20, 6, 21, 3, 31, 6, 32, 3, 42, 4].

Дещо південніше могильника в Ожумеху розташовані два курганні кремаційні могильники в Зеньбоку (рис. 17, 17), які також належать мазовецькій лужицькій культурі і датуються кінцем III – поч. V періоду доби бронзи. Поховання під кам'яними насипами супроводжувались чорнолощеними келихами кількох типів [Dąbrowski, 1958, s. 96, 102–103, tab. XXXI, 6, 10, XXXIII, 7, XXXIV, 4]. Частина келихів подібні до виявлених у Городку, Вепшеці (рис. 9, 6) та Ожумеху (рис. 9, 7). До іншого типу належить келих на ніжці з піддоном (рис. 9, 12). Я. Домбровський, аналізуючи керамічний комплекс із Зеньбока, вважає знайдені тут келихи формами, близькими до ульвівецьких [Dąbrowski, 1972, s. 139, tab. XXII, 6].

Келихи, аналогічні ульвівецьким, виявлено на ще одній пам'ятці мазовецької лужицької культури в Мішевко-Стшалковське над Віслою (рис. 17, 15), яка датується III періодом доби бронзи та існувала між 1300–1100 рр. до н. е. [Miśkiewicz, 1964, s. 171–173].

В керамічному комплексі пам'ятки, де знаходимо також рустовані горщики S-подібної форми, аналогічні горщикам із Рованців, Тяглова і Городка, дослідник виділяє дві відміни “дзбанків”. Нам цікава перша відміна, до якої зараховано лощені невеликі посудинки із циліндричною шийкою, випуклими орнаментованими плічками і звуженою до денця нижньою частиною. Такі риси кераміки, зазначає автор, є типовими для ульвівецьких келихів та споріднених їм форм, що походять із пам'яток східно-великопольської та мазовецько-підляської груп лужицької культури [Miśkiewicz, 1964, s. 168, гус. 8 d, i, 13 a, s]. На нашу думку, виділені Я. Міськевичем “дзбанки” першої відміни з Мішевка потрібно розділити на власне дзбанки (рис. 9, 2) та келихи (рис. 9, 1–4), які дійсно аналогічні ульвівецьким келихам.

Могильники з похованнями, які супроводжувались келихами, відомі у середньопольській і східно-великопольській групах лужицької культури західніше середньої частини течії Вісли.

На тілопальному могильнику в Швароціні (рис. 17, 16), який відносять до середньопольської групи лужицької культури і датують першою половиною IV періоду доби бронзи, виявлено чотири келихи. Два келихи, знайдені в одному похованні, належать до типу келихів-чаш на ніжці-піддоні. Вони виготовлені із добре відмученого тіста без домішок і мають

старанно залощену поверхню чорного та цеглястого кольорів [Uzarowiczowa, 1962, s. 378, 385, tab. LXXV, 11, 13]. Таким келихам знаходимо аналогії на могильниках куявської групи лужицької культури, розташованої західніше. Третій келих із Швароціна має циліндричну шийку із ледь розхиленими вінцями, вушко, різко виступаючі плічка, прикрашені на верхній площині горизонтальними та навскісними лініями, звужену до дна нижню частину, лощену поверхню (рис. 9, 5). Ця посудинка репрезентує ульвівецький тип келихів. Із небагатьох знайдених на лівобережжі Вісли келихів, споріднених із ульвівецькими, екземпляр із Швароціна є найближчим до них [Uzarowiczowa, 1962, s. 378–379, 384, tab. LXXVI, 10].

Своєрідні келихи виявлені на могильнику східновеликопольської, або, як тепер вважають, куявської групи лужицької культури в Маріанках (рис. 17, 24). У тілопальних похованнях, накритих кам'яною бруківкою, келихи виконували функцію приставленого до поховальних урн посуду. Дослідники відразу звернули увагу на “дуже цікаві і невідомі раніше надзвичайно гарні миски, які нагадують своєю шляхетною формою грецькі келихи” [Jażdżewski, 1939, s. 98–99].

Келихи з могильника в Маріанках – це тонкостінні із старанно залощеною поверхнею посудинки із широкими вінцями (діаметр вінець більший, ніж висота келиха) і високо піднятими плічками. Бочки різко спадають до високої, потоншеної у перехваті ніжки, сильно розширеної при дні. Саме дно має високий піддон (рис. 11, 9–13) [Miśkiewicz, 1961, s. 231, tab. I, 12, III, IV, 2, VII, 8, VIII, 7]. До іншої відміни маріанківських келихів, а не до дзбанків [Miśkiewicz, 1961, s. 231], варто зарахувати, на нашу думку, стрункі витончені посудинки орнаментовані на плічках і ніжці горизонтальними смугами. Деякі з них мають дно з піддоном [Prahistoria, 1979, tab. IV, 15], у деяких ніжка порожнєтіла (рис. 11, 10) [Miśkiewicz, 1961, tab. VI, 5], що зближує їх із ульвівецькими келихами.

Маріанківські келихи були спеціальним ритуальним посудом, який зустрічається лише на могильниках і з'являється у короткий період найвищого розвитку куявської групи в одному з невеликих регіонів Східних Куяв [Cofta-Broniewska, Koško, 2002, s. 97–98, рис. 107]. Певні аналогії маріанківським келихам дослідники знаходять у колі лужицької культури в Сілезії, Саксонії, Чехії та Моравії і датують їх межею III і IV періодів доби бронзи [Miśkiewicz, 1961, s. 236–237].

Підкреслимо існування у келихів маріанківського та ульвівецького типів спільних мікроморфологічних рис, таких, як висока, виразно сформована ніжка, профільовані плічка, невелике вушко при вінцях, спосіб орнаментатії, а також їх тотожну “ідейну функцію”. Ще дві речі схиляють до порівняння могильника в Маріанках і пам'яток ульвівецького типу. Так, деякі форми кераміки з поховань в Маріанках – невеликі рустовані горщики і калатальця [Miśkiewicz, 1961, tab. I, 7, II, 9, VI, 7, 12, VIII, 4, 5, 8, IV, 3] знаходять аналогії в матеріалі найсхідніших ульвівецьких пам'яток. На тому самому місці, що й могильник у Маріанках, окрім кремаційних поховань, випадково знайдено рештки інгумаційних поховань, що супроводжувались посудом, можливо, лужицької культури [Jażdżewski, 1939, s. 99].

З того ж регіону, з міжріччя середніх течій Вісли і Варти, з території поширення середньопольської та східно-великопольської груп лужицької культури відомі келихи з Бакова та Барлог (рис. 17, 20, 25, 9, 9), які пов'язуються із ульвівецькими [Głosik, 1957a, s. 709].

До ульвівецького типу, але в дещо “здегенерованому” вигляді зараховують келихи із могильника Радом-Восьнікі (рис. 9, 10) [Prahistoria, 1979, s. 107, tab. V, 12].

Західніше р. Варти досліджено могильник середньопольської групи лужицької культури в Зденіце (рис. 17, 18) [Prahistoria, 1979, s. 53]. Під курганными насипами із кам'яною будовою виявлено інгумаційні та кремаційні поховання, які датуються кінцем III–IV періодом доби бронзи. Для нас цікавим є те, що майже всі тілопокладення випростані та орієнтовані головою на південь. Частина кістяків мала на собі сліди сильного обпалення. Власне ці поховання виділялись посеред інших багатством поховальних дарів [Janowski, 1958, s. 314–325].

В одному з подвійних тілопальних поховань цього могильника знайдено келих, який залягав догори дном над урною і рештками кремації, накриваючи собою калатальце “веретеноподібної” форми [Janowski, 1958, s. 283, 329, tab. LXXI, 2]. Нагадаємо, що подібно залягав один із келихів на Тяглівському могильнику. Келих із Зденіц досить простої форми –

він не має плічок, бочки ледь округлі, спадають до ніжки на високому піддоні. Поверхня келиха заглажена (рис. 10, 1).

Серед кераміки з могильника Зденіце бачимо ряд посудинок, яких можна віднести до типу келихів-дзбанків. Їх характерними рисами є сильно виступаючі, орнаментовані горизонтальними і навскісними лініями плічка, невеликі вушка при вінцях, звужені придонні частини (рис. 10, 2). Подібний посуд знаходимо в матеріалах із Рованців, Городка, Тяглова.

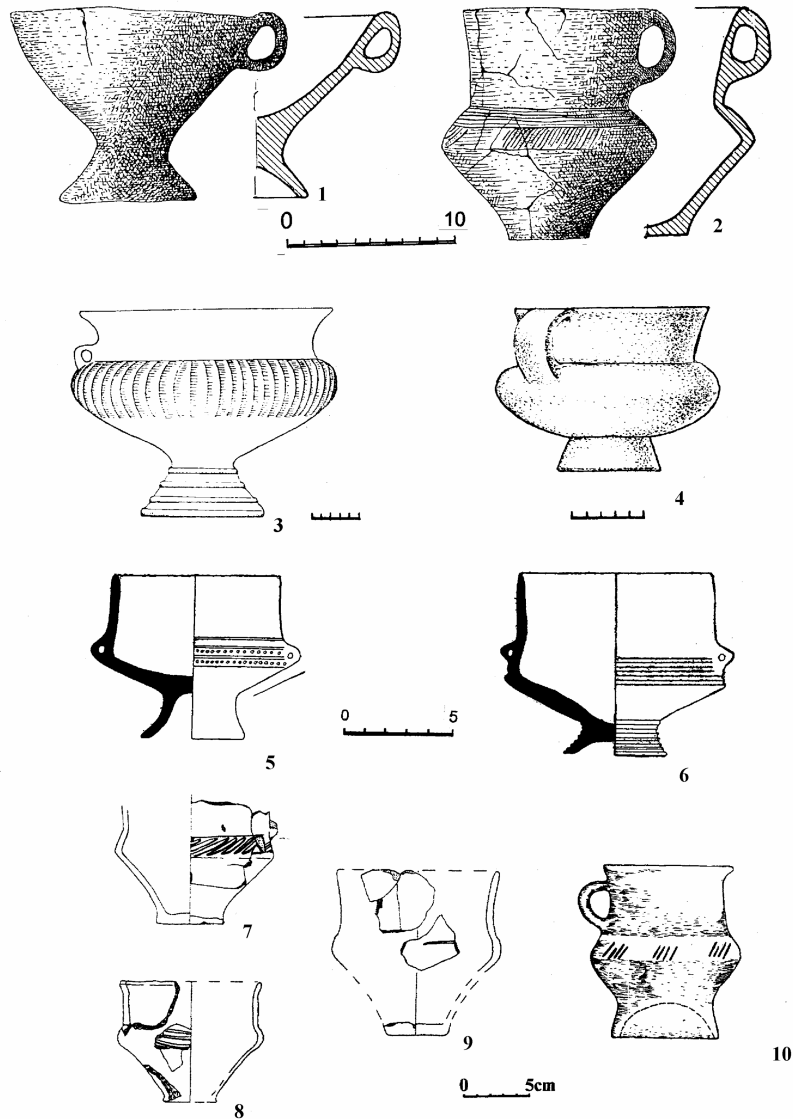

Рис. 10. Келихи і дзбанки із поховань лужицької культури: 1, 2 – курганий могильник в Зденіце, середньопольська група; 3, 4 – Бане, Венгожа, західнопоморська група; 5, 6 – Вальтерсдорф, саксонсько-лужицька група; 7, 9 – Ожумех, мазовецька лужицька к-ра; 10 – Махнув, тарнобжезька лужицька к-ра (за: Janowski, 1958; Kostrzewski, 1958; Gedl, 1971; Purowski, 2003; Krauss, 1977)

Fig. 10. Goblets and pots from the sites of Luzatian culture: 1, 2 – barrow burial complex in Zdenitse, Middle Polish group; 3, 4 – Bane, Vengozha, Western-Pomeranian group; 5, 6 – Valtersdorf, Saxon-Luzatian group; 7, 9 – Ozhumiekh, Mazovian Luzatian culture; 10 – Makhnuv, Tarnobrzeg Luzatian culture (by: Janowski, 1958; Kostrzewski, 1958; Gedl, 1971; Purowski, 2003; Krauss, 1977)

Рис. 11. Келихи з могильників лужицької культури Центральної та Західної Польщі. 1 – Безжече; 2 – Доб'єшево; 3 – Нове Добра; 4 – Боянов; 5, 6 – Цибінка; 7 – Нове Мєсьце; 8 – Сулецін; 9–13 – Маріанки (за: Perzyńska, 1961; Jażdżewski, 1939; Kietlińska, 1937; Głosik, 1957; Marcinkian, 1981; Kostrzewski, 1958; Śmigielski, 1964; Prahistoria, 1979; Miśkiewicz, 1961)

Fig. 11. Goblets from burial complexes of Luzatian culture from Central and Western Poland. 1 – Bezzheche; 2 – Dobieshevo; 3 – Nove Dobra; 4 – Boianov; 5, 6 – Tsybinka; 7 – Nove Miestse; 8 – Suletsyn; 9–13 – Marianky (by: Perzyńska, 1961; Jażdżewski, 1939; Kietlińska, 1937; Głosik, 1957; Marcinkian, 1981; Kostrzewski, 1958; Śmigielski, 1964; Prahistoria, 1979; Miśkiewicz, 1961)

Келихи виявлено на могильнику Нове Място (рис. 17, 19). Територіально пам'ятка належить до західновеликопольської групи лужицької культури із впливами верхньосілезько-малопольської групи. Келихи знаходились у кремаційних похованнях IV періоду доби бронзи, як приставлений до урн посуд [Perzyńska, 1961, s. 128, 137, 144, рис. 135, 150]. Це біконічні із лощеною поверхнею посудинки на порожнютілій або з піддоном ніжці. Виступаючі плічка і низ ніжок прикрашені орнаментом із горизонтальних і навскісних заглиблених ліній (рис. 11, 7).

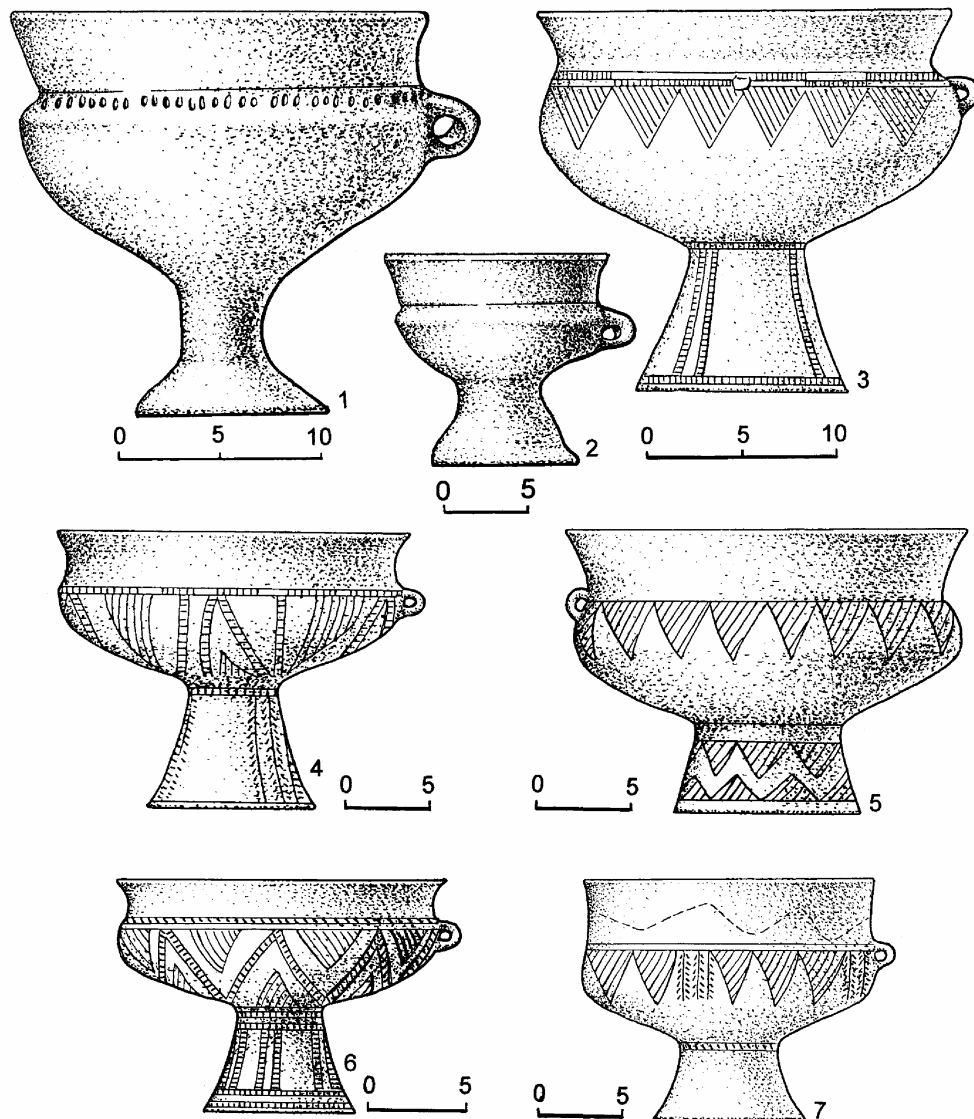

Рис. 12. Келихи з поховань курганных культур. Середня і Північно-Західна Чехія: 1 – Нетовіце, 2 – Прага-Хлоубетін; чесько-фальцьська курганна культура: 3–7 – Гаєк (за: Pravěké dejiny, 1978; Jílková, Rybová, Šaldová, 1959)

Fig. 12. Goblets from burial complexes of tumulus cultures. Middle and North-Western Czech: 1 – Netovitse; 2 – Praha-Hloubetin; Czech-Pfalz tumulus culture: 3–7 – Gaek (by: Pravěké dejiny, 1978; Jílková, Rybová, Šaldová, 1959)

Цікавим і дещо подібним до вище описаного матеріалу є келих, також знайдений у похованні із розташованого неподалік Сулеціна (рис. 17, 35). Келих має виразні округлі плічка, високу порожнютілу ніжку, добре залощену поверхню. Плічка і ніжка охоплені широким орнаментальним паском із заштрихованих трикутників і паралельних горизонтальних ліній (рис. 11, 8).

Оригінальної форми келихи так званого урадзького типу відомі у західновеликопольській групі (рис. 17, 21, 23). Вони так само належать до поховальної кераміки і знаходились, як приставки до урн, у тілопальних похованнях. Побутування таких келихів відносять до періоду НА₂ (перша половина IV періоду доби бронзи) [Prahistoria, 1979, s. 80–81, tab. XIII, 6;

Marcinkian, 1981, s. 42, рис. 10–12; 1983, s. 128]. Для урадзьких келихів характерними є короткий корпус із виступаючими гострими плічками і висока ніжка-піддон. Так само, як у багатьох ульвівецьких і куявських келихів, верхня частина плічок і низ ніжки прикрашені тисненими горизонтальними лініями (рис. 11, 4–6). В керамічному комплексі пам'яток, де виявлено келихи урадзького типу, часто зустрічається посуд із рустованої або вкритою нігтевими затисками поверхнею, фігурки-калатальця пташок на ніжці [Marcinkian, 1981, s. 44, рис. 11, 3, 6].

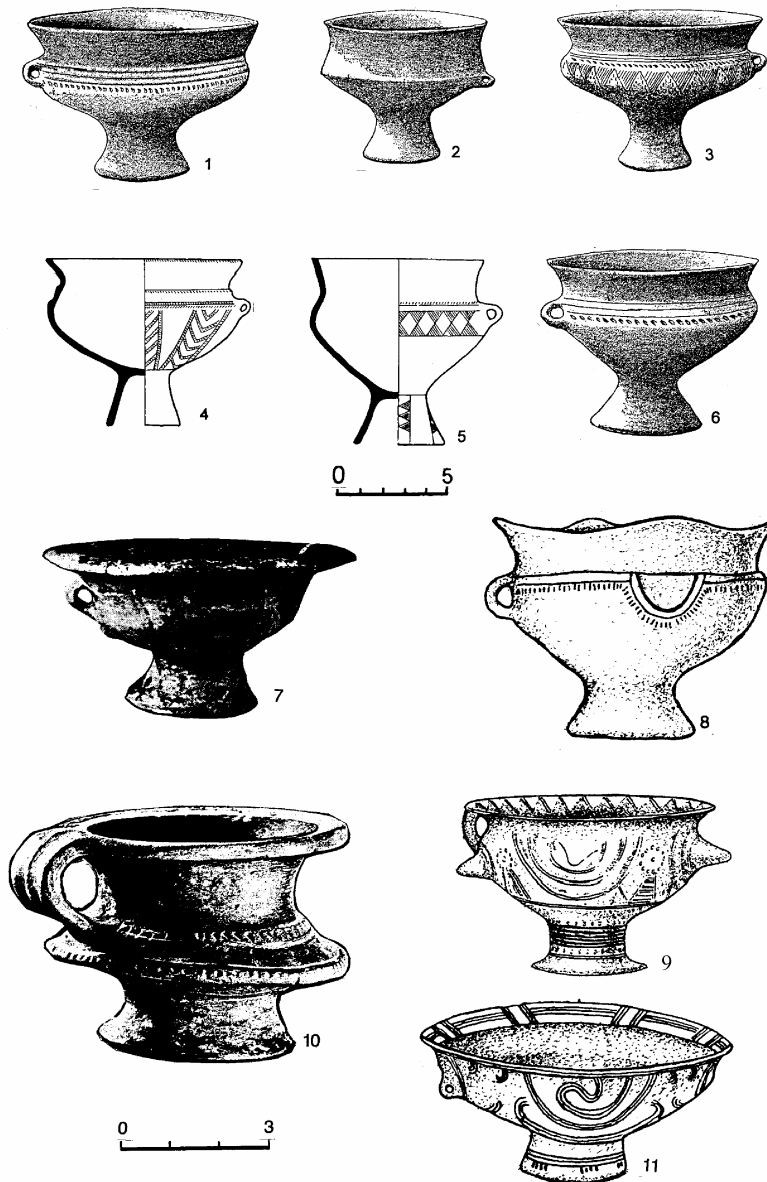

Рис. 13. Келихи з поховань: 1–6 – чесько-фальцської курганної культури; 7 – північнопанонської культури; 8 – середньодунайської курганної культури; 9, 10 – культури Отомань; 11 – культури Сучіу-де-Сус (за: Pič, 1900; Čujanová-Jilková, 1964; Veliačik, 1972; Demetrová, 1984)

Fig. 13. Goblets from burial complexes: 1–6 – Czech-Pfalc tumulus culture; 7 – North-Panonian culture; 8 – Middle Danube tumulus culture; 9, 10 – Otoman' culture; 11 – culture Suchiu-de-Sus (by: Pič, 1900; Čujanová-Jilková, 1964; Veliačik, 1972; Demetrová, 1984)

Келихи на ніжках трапляються і в поховальних пам'ятках північно-західної частини Польщі. У хелмінській групі (рис. 17, 27) у IV періоді доби бронзи відомі великі келихи на ніжках із піддоном, опуклими орнаментованими плічками (рис. 11, 3) [Prahistoria, 1979, s. 82, гус. 37, 1]. У західнопоморській групі лужицької культури у IV періоді доби бронзи такі келихи вважаються досить рідкісною формою кераміки і вирізняються різноманітністю макроморфологічних рис і оздоблення. Відзначимо посудинки із Безжече (рис. 17, 26; 11, 1), Доб'єшева (рис. 17, 37; 11, 2), "князівського" поховання в Банє (рис. 17, 38; 10, 3), Венгожа (рис. 17, 31; 10, 4). На могильнику в Длуге в тілопальному похованні 106 знайдено келих, на якому стояла урна [Kostrzewski, s. 133, гус. 101, 2, s. 50, гус. 31, 2; s. 337, гус. 51, 4, s. 71, 262, гус. 43, 2].

Серію цікавих келихів виявлено на ранньолужицькому могильнику сілезької групи в Кетжі у верхів'ях р. Одри на південному заході Польщі (рис. 17, 36). Келихи, які дослідники називають "*особливою групою профільованих мисок на пустих ніжках*" [Gedl, 2002, s. 88], входили до складу інвентаря тілопальних поховань. Інколи, перевернуті догори дном, в урнових похованнях вони накривали собою попільницю; в кремаційних ямкових похованнях келихи клялися вище решток кремації. Антропологічні дослідження показують, що поховання з келихами в Кетжі належали дорослим чоловікам і жінкам, уламки келиха було знайдено у великому збірному похованні № 1601, де виявлено рештки старшого чоловіка, двох жінок і п'ятих дітей [Gedl, 1991, s. 94–95, tab. XXX, 9, XXXI, 8; 1992, s. 37–38, tab. II, 6, III, 6, s. 43, tab. V, 5, VII, 1, s. 49, tab. XIII, 1, s. 99, tab. XLIV, 4; 1996, s. 36–38, tab. II, 4, s. 48, tab. XIII, 2, s. 52, tab. XV, 7].

Келихи кетжанського типу характерні тим, що діаметр їх вінець є більшим, аніж їх висота, добре виділені плічка розташовані високо, майже під вінцями, широка і неглибока верхня частина поставлена на велику ніжку на піддоні. Невеличке вушко єднає край вінець і плічка, або ж знаходиться на плічках. Поверхня заглажена, чорного або темно-коричневого кольору (рис. 14, 7–9).

М. Гедль вважає, що такі келихи властиві для фази Кетж Па, яка співпадає з періодом бронзи ВС (1400–1300 рр. до н. е.) [Gedl, 2002, s. 88, гус. 9, a]. Радіовуглецеві датування вказують на дещо пізніший час – наприклад, поховання № 1730 з келихом датується $1106 \pm 107 \text{ BC}$ [Chochorowski, 2007, s. 110, гус. 5].

На західній межі поширення лужицької культури, в керамічних комплексах могильників саксонсько-лужицької групи пізнього періоду доби бронзи у Східній Тюрингії, в кремаційних похованнях також зустрічаються невеликі посудинки, які за деякими ознаками (виразні плічка, добре сформована ніжка, орнаментация горизонтальними лініями плічок і ніжки) є подібними до келихів із східніших пам'яток лужицької культури (рис. 10, 5, 6) [Gedl, 1971, s. 82, 124, гус. 16, 4, 8].

Посуд у вигляді келихів виявлено в похованнях ряду пам'яток доби бронзи південніше пасма Карпат, у наддунайському регіоні.

Для керамічного комплексу лужицької культури Словаччини характерними є невеликі профільовані посудинки – "kofliky". Їх знайдено в кремаційних похованнях могильників у Мартіні (пох. 120, 121), Пухові (пох. 33/71, 56/71, тип I, II), Дльжіні, Белій, Белуші (пох. I). З'являється така форма посуду у найраніших фазах розвитку лужицької культури заходу Словаччини в періодах ВС–BD і побутує пізніше, в періоді НА₁. Словацькі келихи подібні до келихів сілезької групи лужицької культури, але мають дещо нижчу ніжку (рис. 14, 6), інколи орнаментовані плічка. На могильнику в Белуші знайдено келих, низ ніжки якого нагадував стопу людини [Veličák, 1983, s. 121, 122, taf. IV, 1, VI, 1, 12, XII, 9, XIX, 2; Furmanek, 1970, s. 433, 434, obr. 7, 9].

Дещо південніше, у Наддунав'ї, в могильниках другого періоду (XII ст. до н. е.) середньодунайської культури полів поховальних урн в Угорщині (Мошонсольнок, Кишльод, Тьокйол) знаходяться келихи на високих і низьких ніжках, з розширеними профільованими плічками і вушком, інколи з хвилястим краєм вінець [Кеменцеи, 1986а, с. 60, рис. 20, 6–9, 21, 2, 3].

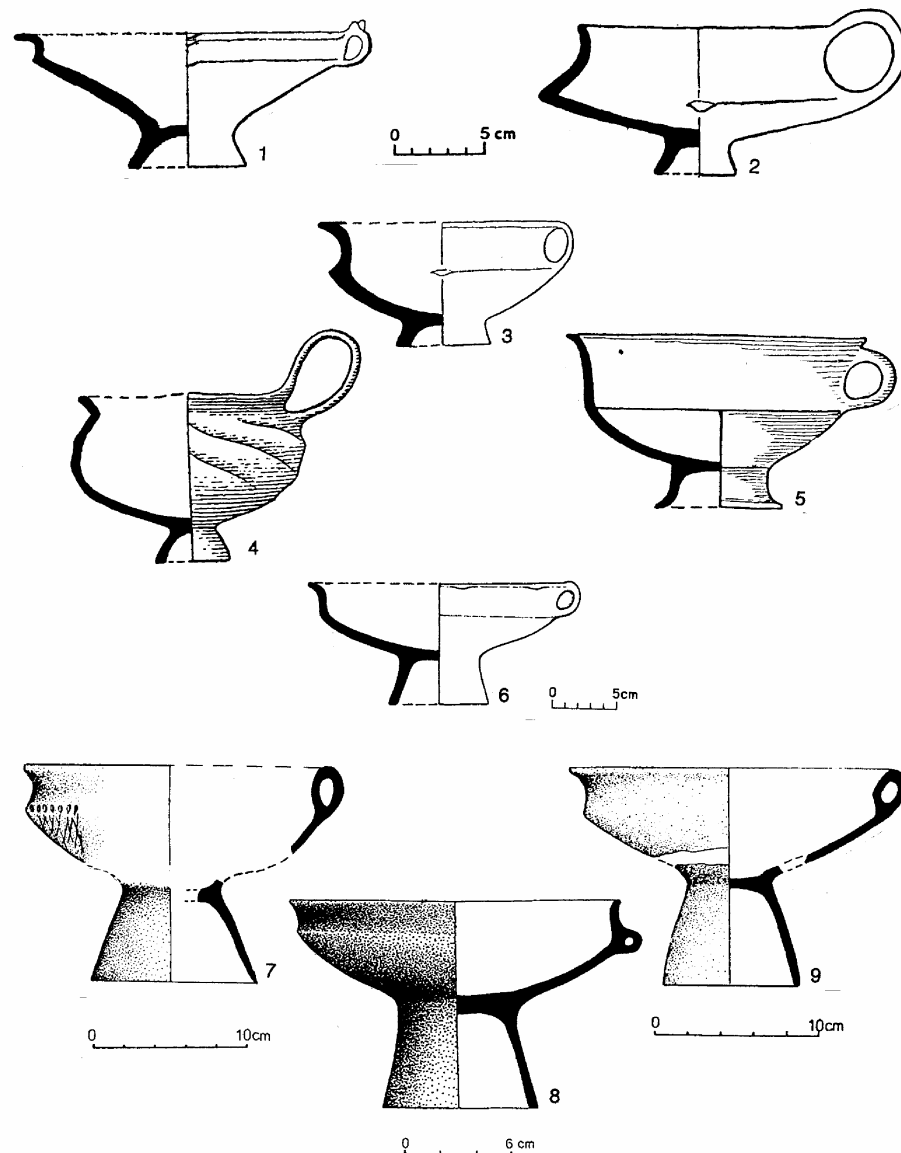

Рис. 14. Келихи з поховань: 1-3 – пілінської культури; 4-5 – чаканської групи середньодунайської культури полів поховань; 6 – лужицької культури Словаччини; 7-9 – сілезької групи лужицької культури (за: Furmanek, 1977; Točík, Paulik, 1963; Veliačik, 1983; Gedl, 1992, 1996, 2002)

Fig. 14. Goblets from burials: 1-3 – Pilinska culture; 4-5 – Chaka group of Middle Danube culture of grave fields; 6 – Luzatian culture of Slovakia; 7-9 – Silesian group of Luzatian culture (by: Furmanek, 1977; Točík, Paulik, 1963; Veliačik, 1983; Gedl, 1992, 1996, 2002)

В культурі (групі) Чака (BD – поч. НА) у південно-східній Словаччині келихи виявлено на тілопальному могильнику в Марцелово та у багатому “князівському” похованні в кургані в Чака (рис. 14, 4, 5) [Paulik, 1963, s. 301, obr. 25, 9; Točík, Paulik, 1960, s. 71-72, tabl. VI, 3, obr. 24, 2, 5].

Широкогорлі одновухі келихи на ніжках із піддоном, із гостропрофільованими плічками, рівними та хвилястими вінцями часто зустрічаються в кремаційних похованнях великих ґрунтових некрополів пілінської культури (XIII-XI/X ст. до н. е.) на півдні Словаччини (рис. 14, 1-3) [Furmanek, 1977, s. 308, 312, abb. 6, V, abb. 8, VI, taf. IV, 6, 12, 15, VII, 5, 17, taf. XI, 14, XII, 21, VIII, 9, 13, 15, XIII, 9, XVII, 4, 8, 18, XVIII, 8/10, 8; Gedl, 1980, s. 119].

Рис. 15. Бронзовий і керамічний посуд із поховань пізньобронзової і ранньозалізної доби Італії та східно-альпійського регіону. 1–6 – культура вілланова; 7 – культура урнових полів поховань, Баєрдорф; 8 – культура есте (за: Åberg, 1930; Müller-Karpe, 1959)

Fig. 15. Bronze and ceramic ware from burials of Late Bronze Age and Early Iron Age from Italy and Eastern Alpine region. 1 – 6 – Villanova culture; 7 – culture of the urn grave fields, Baerdorf; 8 – culture Este (by: Åberg, 1930; Müller-Karpe, 1959)

Келихи, як поховальна кераміка, відомі з пам'яток періоду BD культури полів поховальних урн у східному приальпійському регіоні. Прикладом може бути келих із тілопального могильника середини – другої половини XIII ст. до н. е. в Байєрдорфі (рис. 15, 7) [Müller-Karpe, 1959, abb. 22, 26].

На звичай ставити у поховання до поховальних дарів посудинку у формі келиха натрапляємо у культурах передетруського часу кінця доби бронзи Італії.

У некрополі культури вілланова в Тарквінії в похованнях IX–VIII ст. до н. е. (ступінь Тарквінія II) знайдено багато бронзових кованих келихів на ніжці з профільованими плічками, орнаментованими шийкою та вушком (рис. 15, 1–3) [Åberg, 1930, s. 72, 76, abb., 206, 223; Müller-Karpe, 1959, s. 59–62, taff. 31, 2, 4, 6, 8, 32, 2, 4, 5, 7; 33, 1–4]. Трапляються також керамічні широкогорлі келихи на невисокій ніжці із великим вигадливої форми вушком (рис. 15, 4) [Åberg, 1930, abb. 214].

Подібний бронзовий і керамічний посуд виявлено у кремаційних похованнях некрополя середини IX – середини VIII ст. до н. е. в Бісензіо. Керамічний келих із могили – колодязя (“tomba a pozzo”), окрім великого фігурного вушка, має сильно виступаючі плічка, прикрашені рядом опуклих реберць (рис. 15, 5) [Åberg, 1930, s. 88, abb. 270; Müller-Karpe, 1959, taff. 34, D].

У Ветулонії поховання початку VII ст. до н. е., які були оточені кам'яними колами (“circoli”), також містили бронзові та глиняні келихи з орнаментованими вінцями і плічками (рис. 15, 6) [Åberg, 1930, s. 70, abb. 196; Müller-Karpe, 1959, taff. 46, L].

У похованнях культури есте IX ст. до н. е. на північному сході Італії знайдено кілька видів цікавих келихоподібних керамічних форм. Це миски із загнутими всередину вінцями на дуже високій ніжці, які дещо нагадують келихи урадзького типу в лужицькій культурі заходу Польщі [Müller-Karpe, 1959, taff. 95, 27, 96, 11, 101, A], миски із виступом-різком на вінцях і орнаментованою ніжкою [Müller-Karpe, 1959, taff. 93, B, 10, 94, D, 1, 96, 14]. Своєрідним келихом можна вважати посудинку з вушком, яке поєднує бік і високу, широку гарно орнаментовану ніжку [Müller-Karpe, 1959, taff. 96, 13]. Найбільш “класичну” форму має келих, знайдений в похованні 38 кінця IX ст. до н. е. Північного некрополя в Есте-Венеції [Müller-Karpe, 1959, s. 97, taff. 93, A, 13]. Келих має пряму шийку, виступаючі округлі плічка, високо підняте велике вушко, розширену донизу ніжку. Плічка прикрашені тисненим орнаментом у вигляді квадратів із вписаними в них хрестами (рис. 15, 8).

Керамічні келихи з багато орнаментованими плічками на суцільних або порожнютілих ніжках знайдено в похованнях могильника в Болоньї [Müller-Karpe, 1959, taff. 66, A, 14, 82, 3].

В дещо ранішому часі, у середньобронзову добу, звичай використання посудинок у формі келиха як поховальної кераміки існував у деяких культурах курганных поховань Центральної Європи. Особливістю цих культур є біритуальні поховання, застосування каменю в будові курганів і могил, велика кількість різноманітної кераміки і бронзових речей в похованнях [Šujanová-Jilková, 1966, s. 510–517]. Характерною керамічною формою є так звані “миски на ніжках” [Stocký, 1928, s. 13–14; Filip, 1962, s. 62–63; Pravěké dějiny, 1978, s. 381], які, на нашу думку, можна вважати певним типом келихів. Їх спільними рисами є розхилені вінця, заокруглені виступаючі плічка із невеличким вушком, досить висока розширена донизу ніжка на піддоні, лощена поверхня, декорування геометричним заглибленим орнаментом.

У північно-західній курганній культурі Чехії особливістю похованих келихів є їх слабка орнаментация або й відсутність такої, тонка ніжка (рис. 12, 1, 2) [Pravěké dějiny, obr. 128, 11, 15].

У чесько-фальцьській курганній культурі Південно-Західної Чехії (XV–XIII ст. до н. е.) керамічні келихи відомі з могильників в Жепечі, Гайку, Кбелах, Новій Гуті, Новій Господі, Луженіцах. У Жепецьких курганах келихи супроводжували тілопальні поховання під кам'яною бруківкою. Посудинки на плічках орнаментовані кількома горизонтальними лініями, рядом заштрихованих трикутників (рис. 13, 1–6) [Pič, 1900, s. 38–39, 148, tab. V, 11, XIII, 1, 4, 8, 17, 24, 26]. Гарно орнаментовані келихи з курганів у Новій Гуті (рис. 13, 4, 5) знайдено у похованнях цього могильника, які визначають найдавніший горизонт курганної культури у Західній Чехії, що датується 1500–1400 рр. до н. е. [Šujanová-Jilková, 1964, s. 50, obr. 6, 15, 21]. Багато цікавих келихів виявлено під час досліджень могильника в Гайку. Тут, під кожним із курганных насипів

залягало по кілька поховань, обкладених камінням. Більшість поховань кремаційні, але в трьох курганах, окрім тілопальних, зафіксовано по кілька інгумаційних поховань. Власне ці поховання найбагатше споряджені. В одному з таких курганів знайдено випростане інгумаційне поховання, орієнтоване головою на північ. Окрім численних бронзових прикрас на всьому тілі, біля ніг небіжчика поклали дві посудинки, одна з яких є келихом [Jilková, Rybová, Šaldová, 1959, s. 56, 78–83, obr. 24]. Поверхня келиха, окрім шийки і вінець, покрита заглибленим композиційно-складним геометричним орнаментом у вигляді горизонтальних, вертикальних і зигзагоподібних смуг і заштрихованих трикутників (рис. 12, 6). Інші келихи супроводжували кремаційні поховання. Вони орнаментовані в межах того ж стилю і техніки, але двох однакових немає. Спільними є пропорції посудинок: діаметри вінець і максимального розхилу плічок співпадають, діаметр вінець завжди є більшим, ніж висота келиха (рис. 12, 3–5, 7). “Класичні” келихи з Гайку відносять до найдавніших керамічних форм посуду курганної культури [Jilková, Rybová, Šaldová, 1959, s. 58].

Келихи на ніжці з піддоном і орнаментованими плічками (рис. 13, 8) знайдено в похованнях періоду ВС середньодунайської курганної культури [Čujanová-Jilková, 1966, s. 515; Gedl, 1980, s. 106, tabl. XXIV, 10].

Широкогорлі келихи трапляються у похованнях курганних могильників культури (групи) Едськ на півночі Алфельда в Угорщині [Кеменцеи, 1986, с. 44, рис. 12, 10].

Келихоподібні посудинки відомі в матеріалах культурного кола Отомань-Фюзешабоні-Сучіу-де-Сус, але тут вони менше поширені. На ґрунтовому могильнику північнопанонської культури в Хлабі, який датується 1500–1400 рр. до н. е., у двох кремаційних похованнях було виявлено дві “миски на ніжках” – широкогорлі із розгорнутими вінцями і маленьким декоративним вушком келихи (рис. 13, 7). Для керамічного комплексу могильника вони вважаються унікальними знахідками і пов’язуються із отоманською культурою [Veliačik, 1972, s. 195–196, 208, obr. 9, 6]. В культурі Сучіу-де-Сус келихи на ніжці, прикрашені заглибленим орнаментом (рис. 13, 11), відомі з Велькіх Рашковець та могильника Земплінське-Копчане у Словаччині [Demetrovā, 1984, pl. V, 7, XXV, 4]. В отоманській культурі аналогічні келихи знайдено в Сінтані [Boroffka, 1999, abb. 3, 4, 5, 2a, 2b]. В похованнях біритуального могильника в Стреді над Бодрогом у Словаччині знайдено кілька келихів на високих і низьких ніжках, з невеличким вушком, прикрашених на плічках і ніжках вигадливим заглибленим орнаментом (рис. 13, 9) [Gedl, 1999, ruc. 2, 1, 3, 4]. Дуже цікава посудинка, яка датується приблизно 1500 р. до н. е. походить із укріпленого поселення у Спішському Штвєртку. Це мініатюрний лощений келих із розгорнутими вінцями, гострими плічками і виразною ніжкою. Вушко поєднує верхню частину плічок і вінця. Плічка прикрашені двома рядами насічок (рис. 13, 10) [Vladar, 1978, s. 92, foto 17]. Якби цю посудинку було знайдено на пам’ятці лужицької культури чи ульвівецької групи десь у міжріччі Вісли і Стиру, то її однозначно зарахували б до ульвівецьких келихів.

Але існують й інші аналогії. Ймовірно, що кераміка таких форм разом із рядом знахідок (зброєю, елементами кінської упряжі, орнаментальними мотивами на кераміці і кістяних предметах) може свідчити про існування зв’язків між культурами Карпато-Дунайського регіону доби середньої бронзи і цивілізацією Східного Середземномор’я, в першу чергу з ахейськими Мікенами на Пелопонесі [Vladar, Bartonek, 1977, s. 389–390, abb. 20, 1].

В контексті такого припущення цікавими є знахідки з мікенського некрополя. Під час дослідження Генріхом Шліманом шахтової гробниці IV могильного кола А у “князівському” похованні, яке датується 1550–1500 рр. до н. е. також виявлено кілька келихів. Один із них, зроблений із золота, своєю конусоподібною формою нагадує келих із могильника лужицької культури в Зденіце (рис. 16, 2; 10, 1) [Åberg, 1932, abb. 258]. Інший келих срібний, із профільованими плічками, оригінальної форми вушком і виразною ніжкою, прикрашений на плічках і шийці різьбленим орнаментом (рис. 16, 1) [Forrer, 1907, taf. 137, 2]. Ще один золотий келих виділяється гармонійними, як у більшості келихів ульвівецького типу, пропорціями – його висота дорівнює діаметру максимального розхилу плічок. Коротка шийка, округлі плічка та основа стрункої ніжки прикрашені рельєфними горизонтальними лініями, розетками та

насічками (рис. 16, 3) [Karo, 1930, s. 91; Åberg, 1932, s. 119–120, abb. 211]. Висота всіх трьох келихів становить 15 см. Вважається, що ці келихи були пов'язані із заупокійним культом [Колпинский, 1970, с. 18, рис. 52б].

Не виключено, що певну культову функцію виконували келихи, які ставились у поховання в родових гробницях мінойського періоду на о. Крит [Златковская, 1961, с. 66]. На Криті ж, у храмових скарбницях царського палацу в Кносі середньомінойського III періоду (1800–1700 рр. до н. е.) знайдено келихи на високих ніжках із невеликими, але гостро профільованими плічками (рис. 16, 4). З огляду на їх вишуканість і витонченість, вони мало придатні для повсякденного вживання в побуті, а місцезнаходження келихів підтверджує культове, обрядове їх використання [Karo, 1929, s. 45, taf. 22, a; Пендлбери, 1950, с. 186, фото 63, 1a].

Огляд археологічних культур і пам'яток доби середньої і пізньої бронзи у Європі, де відома така форма кераміки як келих, і де зафіксовано звичай вкладання його до поховань, є далеко не повний. Але і цей незначний, часто вибірковий аналізований нами матеріал дозволяє зробити певні висновки.

1. В керамічних комплексах низки культур доби середньої і пізньої бронзи у Європі (мінойська та мікенська культури, курганні культури, культура Отомань-Фюзешабоні, культури полів урнових поховань середньодунайського регіону, лужицька культура) існувала така форма посуду, як келих.

2. Келихи цих культур мають характерні спільні мікоморфологічні риси: виразну ніжку, сильно виступаючі плічка, одне вушко, яке поєднує плічка і вінця, геометричний орнамент, який нанесено здебільш на плічка і ніжку, старанно оброблену, найчастіше залощену поверхню. Всі келихи невеликого розміру, тонкостінні, делікатні, часто непридатні для повсякденного вживання. Зауважимо, що у багатьох келихів дотримано гармонійних пропорцій – їх висота дорівнює діаметру максимального розхилу плічок.

3. В деяких археологічних культурах, зокрема чесько-фальцьській курганній, пілінській, окремих лужицьких групах (культурах), келихи були досить поширеними. Натомість у культурах Отомань-Фюзешабоні, полів урнових поховань середньодунайського регіону, лужицькій келихи належали до більш рідкісних керамічних форм.

4. Келихи трапляються переважно на могильниках, в інгумаційних та кремаційних похованнях чоловіків, жінок і дітей, в похованнях поодиноких, парних, інколи групових. В тілопокладеннях келихи знаходились біля черепа і лівого плеча кістяка, тазових та стегнових кісток здебільш лівої ноги, біля стіп (Ульвівок, Стрижів, Рованці, Жепеч). Іноді келихи клались в окремі поховання черепів, в тому числі і дитячі (Рованці, Городок). В тілопальних похованнях келихи знаходились біля урн з рештками кремації, біля скупчень перепалених кісток, інколи накривали собою попільницю.

Келихи траплялись не лише у самих похованнях, а й поміж ними – у сакральному просторі могильників, де залягали поодинокі, часто догори дном, інколи накриваючи собою керамічне калатальце (Тяглів, Зденіце). Вважається, що укладання обрядового посуду догори дном, яке відбувалося під час поминальних обрядів, мало за мету надати його вміст для “поживи” душам померлих [Węgrzynowicz, 1973, s. 110–111; Kłosińska, 2005, s. 164–165].

5. Припускаємо, що такий своєрідний посуд, як келихи ульвівського типу, а також подібні їм форми, названі дослідниками “кубками”, “чашами”, “мисками на ніжках”, були спеціальним обрядовим, суто поховальним посудом, пов'язаним із культом предків, про що свідчать особливості його виготовлення та застосування.

Картографуючи згадані нами пам'ятки із поховальними келихами і враховуючи їх датування (в межах визначених в роботі хронологічних рамок), можна помітити шляхи поширення пов'язаного із ними певного культу.

Звичай ставити келихи в поховання був поширений за доби середньої бронзи в курганних культурах Центральної Європи на території південного сходу Німеччини, заходу і південного заходу Чехії, північного заходу Угорщини. Одна гілка цього шляху пролягала з межиріччя верхньої течії Дунаю, Зале та Лаби на схід і південний схід – у Придунав'я, де келихи значно

рідше зустрічаються у похованнях культури Отомань-Фюзешабоні. Келихи знаходимо у похованнях середньодунайської культури полів поховальних урн, культури чака та пілінської, поширених у цьому ж регіоні в дещо пізніший час – наприкінці середнього періоду доби бронзи. В лужицькій культурі Словаччини такі келихи з'являються на пам'ятках найраніших фаз її розвитку в періодах ВС–BD і побутують в періоді НА₁.

Рис. 16. 1 – 3 – келихи з поховань у шахтовій гробниці IV могильного кола А в Микенах, 1550 – 1500 рр. до н.е.; 4 – келихи із храмових скарбниць палацу в Кносі на о.Кріт, 1800 – 1700 рр. до н.е. (за: Forrer, 1907; Åberg, 1932; Колпинский, 1970; Karo, 1929)

Fig. 16. 1–3 – goblets from the burials in shaft grave IV of burial circle A in Mykenae, 1550 – 1500 B. P.; 4 – goblets from temple treasure of palace in Knoss (Cretan isle), 1800 – 1700 B. P. (by: Forrer, 1907; Åberg, 1932; Колпинский, 1970; Karo, 1929)

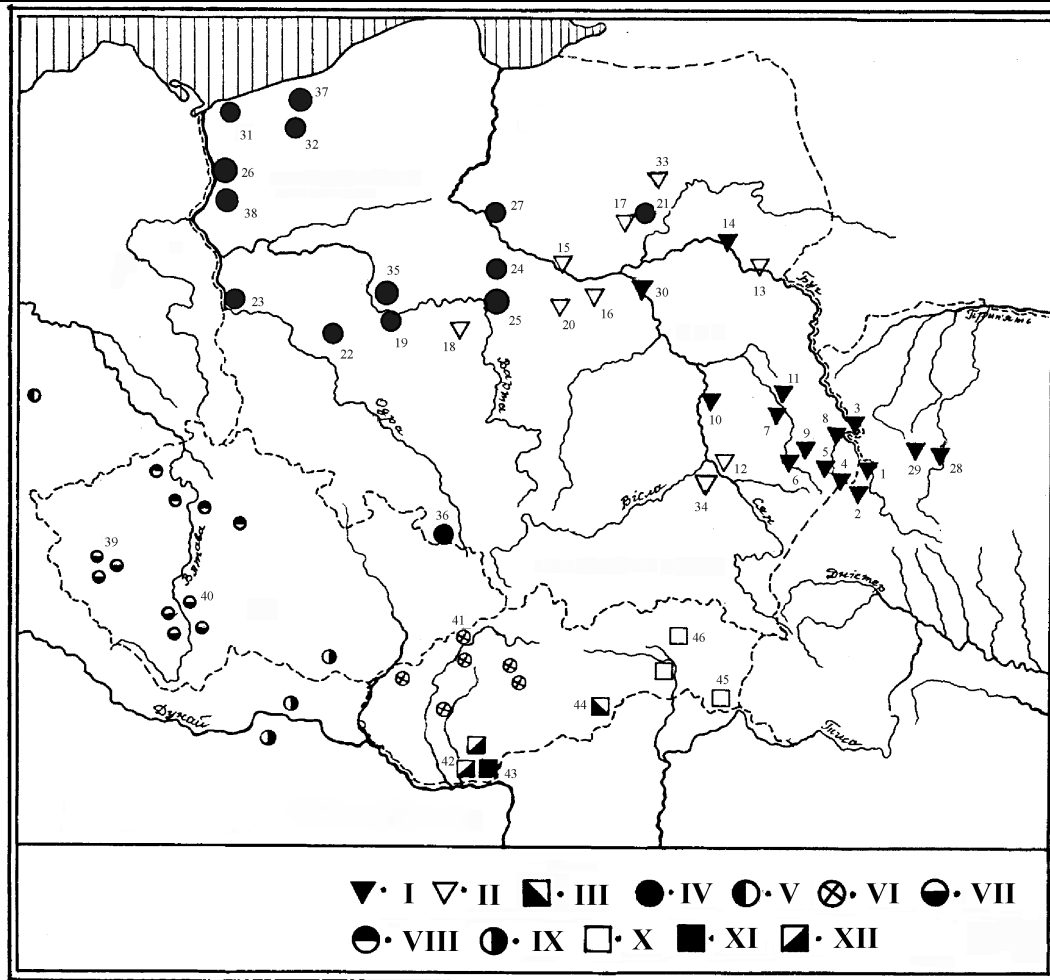

Рис. 17. Поширення “поховальних” келихів за доби середньої та пізньої бронзи на заході України, в Польщі, Чехії та Словаччині. I – келихи ульвівецького типу; II – келихи, близькі до ульвівецького типу; III – келихи з поховань пілінської культури; IV – келихи з поховань середньопольської, північно-мазовецької, хелмінської, східно-великопольської, західно-великопольської, сілезької груп лужицької культури; V – келихи з поховань лужицької культури Східної Тюрингії; VI – келихи з поховань лужицької культури Словаччини; VII – келихи з поховань чесько-фальцської курганної культури; VIII – келихи з поховань курганної культури північно-західної Чехії; IX – келихи з поховань середньодунайської курганної культури; X – келихи з поховань культури Отомань; XI – келихи з поховань північнопанонської культури; XII – келихи з поховань культури Чака. 1 – Ульвів; 2 – Тяглів; 3 – Стрижів; 4 – Тарношин; 5 – Переспя; 6 – Топорниця; 7 – Стежиця; 8 – Тептюків; 9 – Вепрець; 10 – Тщінець; 11 – Сідлице; 12 – Пишніца; 13 – Дорогичин; 14 – Кам’янка Надбужна; 15 – Мішевко; 16 – Швароцін; 17 – Зеньбок; 18 – Здзєніце; 19 – Нове М’ясто; 20 – Бакув Дольний; 21 – Красво Вельке; 22 – Боянові; 23 – Цибінка; 24 – Маріанки; 25 – Барлогі; 26 – Безжече; 27 – Нове Добра; 28 – Рованці; 29 – Городок; 30 – Варшава-Таргувек; 31 – Венгожа; 32 – Друге; 33 – Ожумех; 34 – Махув; 35 – Сулецін; 36 – Кетж; 37 – Доб’єшево; 38 – Бане; 39 – Нова Господа; 40 – Жепеч; 41 – Пухов; 42 – Чака; 43 – Хлаба; 44 – Шафаріково; 45 – Стреда над Бодрогом; 46 – Спішський Штвєртєк

Fig. 17. Spreading of “burial” goblets from Middle and Late Bronze Age in Western Ukraine, Poland, Czech and Slovakia

Інша гілка цього шляху пролягає на північ – за Судети, до сточища Одри, де звичай ставити келихи у поховання набув поширення в сілезькій групі лужицької культури на південному заході Польщі. Так, поховання з келихами “кетжанського” типу датуються періодом ВС, хоча результати радіовуглецевого датування вказують на період НА₁. Келихоподібні посудинки на ніжці відомі з поховань лужицької культури Східної Тюрингії. Своєрідні келихи “урадзького” типу знайдено в похованнях урадзької групи, келихи спорадично трапляються на пам’ятках західнопоморської та хелмінської груп північного заходу Польщі. Шлях пам’яток із поховальними келихами прямує на схід вздовж середньої течії Варти в міжріччя Варти і Вісли, і далі на південний схід – у Надбужжя. Келихи виявлено на могильниках західно-великопольської та середньопольської груп. В похованнях куявської групи знайдено своєрідної форми келихи “маріанківського” типу. На східних теренах поширення лужицької культури келихи знаходяться на могильниках північно-мазовецької та мазовецько-підляської груп.

Врешті, найсхідніша, крайня межа поширення і найпізніший час побутування “поховальних” келихів – це пам’ятки лужицької культури та ульвівецької групи на крайньому сході Польщі та заході України в міжріччі Бугу та Стиру, де виявлено келихи “ульвівецького” типу. Вже у сусідній висоцькій культурі, попри велику кількість спільних рис із пам’ятками ульвівецької групи, звичаю класти обрядовий келих у поховання жодного разу не зафіксовано і жодного келиха не знайдено. Так само не виявлено поховальних келихів (окрім одного випадку) на могильниках тарнобжезької лужицької культури.

Інша гілка шляху поширення звичаю класти у поховання келихи пролягла на південний захід, у східний приальпійський регіон. Тут келихи в похованнях трапляються на могильниках періоду BD південнонімецької культури полів поховальних урн.

На південь від Альп, на могильниках культур вілланова та есте в період НА₂–НВ₂ також існував звичай класти в поховання керамічні та бронзові келихи.

Цікаво, що на багатьох пам’ятках різних культур, де існували поховальні келихи (курганні культури, микенська культура, деякі групи лужицької культури, культура вілланова) помічаємо інші подібні звичаї, такі як: оточувати або накривати поховання камінням, застосовувати інгумаційний та кремаційний поховальний обряд, дотримуватись південної орієнтації випростаних тілопокладень.

Яке може бути походження звичаю покладення обрядового келиха у поховання? Найдавніші поховання із келихами у Центральній Європі датовані кінцем першої половини II тис. до н.е. і виявлені на могильниках західних груп курганних культур між Рейном і Верхнім Наддунав’ям. Відома значна роль курганних культур в утворенні нових спільнот середини доби бронзи в Центральній Європі, зокрема культури полів урнових поховань та певних груп лужицької культури. Разом із експансією курганних культур на схід і південний схід поширювалися вже сформовані релігійні ідеї і сталі звичаї, пов’язані із культом предків, де важливе значення надавалося спеціальному обрядовому посуду – поховальному келиху.

Заснування у Давній Греції перших микенських царських династій, поява нових типів озброєння, кам’яних стел і шахтових гробниць із пишно спорядженими випростаними похованнями (в тому числі шахтове поховання IV із **трьома келихами**) пояснюють вторгненням у першій половині II тис. до н. е. невеликої рухливої войовничої групи людей із північного заходу – ймовірно носіїв курганної культури [Титов, 1982, с. 127]. Проте не можна виключити і зворотного, східно-середземноморського походження звичаю покладення поховальних келихів. Підставою для такої версії є знахідки келихів у скельних гробницях і храмовій скарбниці царського палацу мінойського Кріту, існування подібного посуду в середній фазі елладської культури (келих із Асіна на Аролісі), знахідки келихів у царському шахтовому похованні IV в Микенах. Вже було згадано, що археологічні дослідження підтверджують зв’язки егейського світу із середньодунайським регіоном та інтенсивне поширення ранньої микенської культури на східні частини Центральної Європи [Bouzek, 1966, s. 243–244, fig. 1, 1–3]. Чеські вчені пов’язували походження “мисок на ніжках” в похованнях під “кам’яними могилами” ще неолітичним культурним струменем із південного сходу [Stocký,

1922, s. 14]. Тут варто згадати, що у вучедольській групі енеолітичної славонської культури найтипівішою керамічною формою є власне “миска на ніжці” – культовий посуд, який клався у поховання [Novotný, 1955, s. 5–50].

Наявність келихів в похованні чи то пілінської культури, чи то сілезької, чи куваської груп лужицької культури не є ознакою ані соціальною, ані статевою чи віковою. Не виключено, що це може бути ознака етнічна.

Келихи в похованнях ульвівецьких могильників разом із іншими особливими рисами поховального обряду та керамічного комплексу свідчать про західний культурний, а можливо й етнічний струмись у формуванні пам’яток ульвівецької групи Західної Волині.

Це є доказ існування давньої і міцної традиції, елемент культу давньоевропейських вірувань, спільних не лише для багатьох центральноевропейських культур середини – кінця доби бронзи, а й для микенської культури. Такі вірування та культова практика передавались із покоління в покоління носіями курганных культур та їх нащадками, які зберігали історичну пам’ять про своє походження та етнічну самотність протягом кількох століть.

ЛІТЕРАТУРА

Івановський В.

- 1999 Дослідження пам’яток римського часу у Західному побужжі // Львівський археологічний вісник. – № 1. – С. 65–72.

Златковская Т. Д.

- 1961 У истоков европейской культуры. – Москва. – 167 с.

Кеменцеи Т.

- 1986 Культура курганных погребений // Археология Венгрии. Конец II тысячелетия до н.э. – I тысячелетие н.э. – Москва. – С. 37–51.
1986а Культура полей погребальных урн // Археология Венгрии. Конец II тысячелетия н. э. – Москва. – С. 52–71.

Козак Д. Н., Павлів Д. Ю.

- 1999 Могильник ульвівецького типу поблизу с.Городок на Волині // Археологія. – № 3. – С. 71–81.

Колтинский Ю. Д.

- 1970 Искусство эгейского мира и Древней Греции. – Москва. – 90 с.

Монгайт А. Л.

- 1974 Археология Западной Европы. Бронзовый и железный века. – Москва. – 407 с

Павлів Д.Ю.

- 1992 Керамічний комплекс Рованцівського могильника // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 2.
1993 Нові пам’ятки “лужицької” культури на заході України // Пам’ятки гальштатського періоду межириччя Вісли, Дністра і Прип’яті. – Київ. – С. 11–56.
2004 Тягівський могильник. До праісторії Белза та його околиць // Белз і Белзька земля. – Вип. I. – Белз. – С. 41–51.
2006 Пам’ятки кінця доби бронзи – початку ранньозалізної доби із с. Ульвівок на Сокальщині // МДАПВ. – Вип. 10. – С. 154–165.

Пендлбери Дж.

- 1950 Археология Крита. – Москва. – 402 с.

Словник...

- 1977 Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. – Київ. – 630 с.
1973 Словник української мови. – Т. IV. – Київ. – 840 с.

Титов В.С.

- 1982 К изучению миграций бронзового века // Археология Старого и Нового Света. – Москва. – С. 89–145.

Åberg N.

- 1930 Bronzezeitliche und Früheisenzeitliche Chronologie. – T. I. – Italien, Stockholm. – 216 s.

- 1932 Bronzezeitliche und Früheisenzeitliche Chronologie. – Kupfer-und Frühbronzezeit. Stockholm. – T. III. – 163 s.
- Banach D.*
- 1995 Pomogli Muzeum // Informator o badaniach archeologicznych w województwie Chełmskim w 1990 roku. – Nr. V. – Chełm. – S. 60.
- Boroffka N.G.O.*
- 1999 Probleme der späten Otomani-Kultur // Kultura Otomani-Füzesabony – rozwój, chronologia, gospodarka. – Krosno. – S. 113–129.
- Bouzek I.*
- 1966 The Aegean and Central Europe, An Introduction to the Study of cultural interrelations 1600–1300 B. C. // PA. – R. LVII. – Č. 1. – S. 242–276.
- Chochorowski Jan*
- 2007 Metodyczne i metodologiczne problemy datowania radiowęglowego pozostałości kremacji z grobów ciałopalnych kultury łużyckiej (na przykładzie materiałów z cmentarzyska w Kietrze) // Studia nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza w Europie. Księga poświęcona profesorowi Markowi Gedlowi na pięćdziesięciolecie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim. – Kraków. – S. 103–138.
- Gofta-Broniewska A., Koško A.*
- 2002 Kujawy w pradziejach i starożytności. – Inowrocław-Poznań. – 176 s.
- Czopek S.*
- 1997 Uwagi o kulturze łużyckiej na Lubelszczyźnie // APŚ. – T. II. – S. 210–225.
- 2001 Pysznica, pow.Stalowa Wola, stanowisko 1 – cmentarzysko ciałopalne z przełomu epok brązu i żelaza. – Rzeszów. – 310 s.
- Čujanová-Jilková E.*
- 1964 Východní skupina českoalcké mohylové kultury // PA. – R. LV. – Č. 1. – S. 1–81.
- 1966 Hügelgräberkultur // Jan Filip. Encyklopädisches Handbuch zur Ur-und Frühgeschichte Europas. – T. 1. – Prag. – S. 510–517.
- Dąbrowski J.*
- 1958 Dwa cmentarzyska kultury łużyckiej w Zeńboku, pow. Ciechanów // MS. – T. III. – S. 85–144.
- 1962 Materiały ze Strzyżowa, pow.Hrubieszów, a niektóre powiązania ziem Polski Wschodniej i Ukrainy w późnej epoce brązu // MS. – T. VIII. – S. 7–56.
- 1969 Badania stanowisk kultury łużyckiej w powiecie Chełm Lubelski w 1967 roku // Spr.A. – T. XXI.
- 1972 Powiązania ziem Polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu. – Wrocław. – 278 s.
- 1982 Kultura łużycka na Lubelszczyźnie // Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z południem. – Kraków-Przemyśl. – S. 261–269.
- Demetrová S.*
- 1984 Influence de la culture de Suci de Sus dans la plaine de la Slovaquie Orientale // SA. – XXXII–1. – S. 11–74.
- Drewko M.*
- 1925 Sprawozdanie państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Lubelskiego za rok 1923 // WA. – T. IX. – Z. 3–4. – S. 354.
- Dziedzic S.*
- 2001 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Wieprzu, pow.Zamość, woj. Lubelskie // APŚ. – T. VI. – S. 222–242.
- Filip J.*
- 1962 Evropský pravěk. – Praha. – 161 s.
- Forrer R.*
- 1907 Reallexikon der prähistorischen, klassischen und frühchristlichen Altertümer. – Berlin-Stuttgart. – 943 s.
- Furmanek V.*
- 1970 Lužické žarově pohřebiště v Beluši // SA. – XVIII. – 2. – S. 432–450.
- 1977 Piliner kultur // SA. – XXV–2. – S. 251–370.

Gardawski A.

- 1954 Wynici prac wykopaliskowych przeprowadzonych w 1952 roku w miejscowości Trzciniec, pow. Puławy // *WA.* – T. XX. – Z. 4. – S. 369–396.

Gedl M.

- 1964 Szkieletowy obrządek pogrzebowy w kulturze łużyckiej. – Kraków.
1971 Studia nad kulturą łużycką w Turynii // *Światowit.* – T. XXXII. – S. 61–126.
1980 Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Europie. – Kraków. – S. 257.
1991 Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrze (I). – Kraków. – 136 s.
1992 Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrze. – Kraków. – Cz. II. – 120 s.
1996 Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrze. – Kraków. – Cz. III. – 163 s.
1999 Uwagi o dekoracji guzowej ceramiki kultury Otomani i wczesnej fazy kultury łużyckiej // *Kultura Otomani-Füzesabony – rozwój, chronologia, gospodarka.* Krosno. – S. 249–271.
2002 Wielkie cmentarzysko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Kietrze, pow. Głubczyce na Górnym Śląsku // *Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza.* – Warszawa. – S. 75–116.

Głosik J.

- 1957 Pucharek kultury łużyckiej z miejsc. Stryżów, pow. Hrubieszów // *WA.* – T. XXIV. – Z. 1–2. – S. 152.
1957a Z problematyki kultury łużyckiej na wschód od środkowej Wisły // *AR.* – R. SX. – S. 698–710.
1958 Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej z IV okresu epoki brązu w Topornicy, pow. Zamość // *MS.* – T. III. – S. 155–206.

Hildt-Węgrzynowicz T.

- 1959 Sprawozdanie z badań w 1957 r. osadnictwa łużyckiego w miejscowości Kamionka Nadbużna pow. Ostrów Mazowiecka // *WA.* – T. XXVI. – Z. 1–2. – S. 9–17.

Janowski J.

- 1958 Łużyckie cmentarzysko kurhanowe z późnej epoki brązu w miejscowości Zdzienice, pow. Turek // *MS.* – T. III. – S. 227–349.

Janusz B.

- 1924–25 Sprawozdanie państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Lwowskiego za rok 1923 // *WA.* – Warszawa. – T. IX. – № 3–4. – S. 349–353.

Jądzewski K.

- 1939 Cmentarzysko kultury łużyckiej z IV okresu epoki brązowej w Mariankach w pow. wrocławskim // *ZOW.* – R. XIV. – Z. 7–8. – S. 98–99.

Jilková E., Rybová., Šaldová V.

- 1959 Mohylové pohřebiště na Hajku u Št'áhlav, okres Plzeň // *PA.* – R. L. – Č. 1. – S. 54–116.

Karo G.

- 1929 Vase // *Reallexikon der Vorgeschichte.* Herausgegeben von Max Ebert. – Vierzehnter band. – Berlin. – S. 42–54.
1930 Schachtgräber von Mykenai. – München.

Kietlińska A.

- 1937 Grób szkieletowy w Strzyżowie w pow. hrubieszowskim (woj. Lubelskie) // *ZOW.* – R. XI. – S. 8–11.

Kłosińska E.

- 2005 Na południowo-wschodnich peryferiach popielnicowego świata – sytuacja kulturowa i osadnicza w młodszej epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza w dorzeczu Huczwy i górnego Bugu // *Problemy kultury wysockiej...* – Rzeszów. – S. 161–192.
2006 Łużyckie osadnictwo Polesia w czasach dominacji kultu ognia i słońca // *Badania archeologiczne na Polesiu Lubelskim.* – Lublin. – S. 73–86.

Kostrzewski J.

- 1958 Kultura łużycka na Pomorzu. – Poznań. – 435 s.

Krauss A.

- 1977 Poglądy na kształtowanie się kultury łużyckiej w południowo-wschodniej Polsce // MA. – XVII. – S. 5–46.

Krumphanzlová Z.

- 1978 Mohylová kultura doby bronzové ve středních a severozápadních Čechách // Pravěké dejiny Čech. – Praha. – S. 440–446.

Marcinkian A.

- 1981 Archeologiczne badania ratownicze na cmentarzysku ludności kultury łużyckiej w Cybince-Bieganowie, gm. Cybinka, woj. Zielona Góra // Spr.A. – T. XXXIII. – S. 31–47.
1983 Cmentarzysko ciałopalne z młodszych okresów epoki brązu w Grzmiącef, gm. Cybinka, woj. Zielona Góra, stan. 4 // Spr.A. – T. XXXV. – S. 117–129.

Misiewicz W.

- 1985 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Topornicy, woj. Zamojskie – badania muzeum okręgowego w Lublinie w roku 1957 // Studia i Materiały Lubelskie. – Lublin. – T. X. – S. 7–32.

Miśkiewicz J.

- 1961 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Mariankach pow. Włocławek // MS. – T. VII. – S. 223–243.
1964 Osada kultury łużyckiej z miejscowości Miszewko Strzałkowskie, pow. Płock // WA. – T. XXX. – Z. ½. – S. 150–174.

Moskwa K.

- 1976 Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce. – Rzeszów. – 389 s.

Müller-Karpe H.

- 1959 Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit Nördlich und Südlich der Alpen // Römisch – Germanische Kommission. – Berlin. – Band 22. – 334 s.

Nosek S.

- 1957 Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu // Roczniki UMCS. – Lublin. – Dział F. – T. VI. – 502 s.

Novotný B.

- 1955 Slavónská kultura v Československu // SA. – T. III. – S. 5–50.

Paulik J.

- 1963 K problematike Čakanskej kultury v karpatskej kotline // SA. – R. XI. – Č. 2r. – S. 269–338.

Perzyńska M.

- 1961 Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Nowym Mieście nad Wartą w powiecie Jarocińskim // FAP. – Vol. XII. – Poznań. – S. 56–146.

Piř J. L.

- 1900 Čechy předhistorické. Svazek 2. Pokoleni kamenných mohyl. – Praha. – 162 s.
1979 Prahistoria ziem Polskich. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk. – T. IV. – 360 c.
1978 Pravěké dejiny Čech. – Praha. – 834 s.

Purowski T.

- 2003 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Ożumiechu na północnym Mazowszu. – Warszawa. – 156 s.

Rybová A., Šaldová V.

- O pohřebním ritu milavečské kultury v západních Čechách // PA. – R. XLIX. – Č. 2. – S. 348–411.

Stocký A.

- 1928 Čechy v době bronzové. – Praha.

Sulimirski N.

- 1931 Kultura wysocka. – Kraków. – 202 s.

Točik A., Paulik J.

- 1959 Výskum mohyly v Čake v rokoch 1950–51 // SA. – VIII. – 1. – S. 59–124.

Uzarowiczowa A.

- 1960 Cmentarzysko łużyckie w Szwarocinie, pow. Sochaczew // WA. – T. XXVIII. – Z. 4. – S. 359–385.

Veliačik L.

- 1972 Pohřebisko severopanónskej kultúry v Chlábe // SA. – XX. – 1. – S. 189–222.

- 1983 Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. – Nitka. – 206 s.
Vladar J.
- 1978 Umenie dávnovekého Spiša. – Bratislava. – 126 s.
Vladar J., Bartoněk A.
- 1977 Zu den Beziehungen des ägäischen, balkanischen und karpatischen Raumes in der mittleren Bronzezeit und die kulturelle Ausstrahlung der ägäischen Schriften in die Nachbarländer // SA. – R. XXV. – Č. 2. – S. 371–432.
Węgrzynowicz T.
- 1968 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Kamionce Nadbużnej, pow. Ostrów Mazowiecka // MS. – T. XI. – S. 209–248.
- 1973 Kultura łużycka na Mazowszu wschodnim i Podlasiu // MS. – T. 11. – S. 7–126.
- 2001 Zabytki z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z Ukrainy i Białorusi w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. – Warszawa. – 123 s.

Dmytro PAVLIV

ULVIVOK GOBLETS

Special type of ceramic ware – goblets of Ulvivok type is analyzed at the paper. It represents distinguishing form of ceramic complexes of settlements of Ulvivok group. Such goblets were found in inhumation and cremation burials from the final Bronze Age on territory between Styr, Bug and Vistula Rivers.

Goblets of these types were discovered in burial complexes of several groups of Luzatian culture in Poland and Slovakia, Pilinska and the Middle Danubian culture of the urn grave fields. Ceramic and bronze goblets were found in burials of Villanova and Este cultures (period HB₁ – HB₃) in Italy.

During the period BB₂ – BD goblets were the feature of barrow cultures of Central Europe. They also presents in materials of Otoman'-Füzeshaboni culture. Goblets were discovered in "princely" burials (XV century BC) of shaft grave IV of grave circle A, in Mykenae in burials of Minoan culture and in templar treasure of Knoss palace in Cretan island.

All these goblets have common micro-morphological characteristics. It is possible, that they belong to special ritual ware, which was used only for burial ceremony. Presence of goblets in burial complex can be also an ethnical feature.

Ritual of setting of goblets to burials, as element of cult spread during the Middle Bronze Age with emigration of bearers of tumulus culture from the area between Rein and Danube Rivers to south-east – Region of Middle Danube basin and to north-west – by Sudet to basin of Odra and by the area between Warta and Vistula to Upper Bug region. Eastern border and latest period of existence of burial goblets – sites of Luzatian culture and Ulvivok type, period HB₃. Influence of Helladic (middle stage), Minoan (middle stage) and Mykenae cultures to formation of custom of setting of burial goblets is possible.

Goblets in graves, together with other characteristics of burial ritual and ceramic complex witness about western cultural and, probably, ethnical stream in the process of formation of the sites of Ulvivok group.